

Boštjan Guček

doktorand na Teološki fakulteti UL,
župnik v Trzinu, Habatova 15, 1236 Trzin
e-pošta: bostjan.gucek@rkc.si

O TOLMINSKI ŽUPNIJSKI KRONIKI

1 UVOD

Ob obletnici prve svetovne vojne je primerno, če pogledamo nazaj v arhive in dokumente, da osvetlimo čas preizkušenj in hudega trpljenja v vojnem času ter takoj po njem. Tako bomo lažje razumeli čas, ljudi, ravnanje in preizkušnje, ki tudi ljudem na Slovenskem, še posebej v Posočju, niso prizanesle.

Pri odkrivanju časa so še kako pomembne in aktualne razne župnijske kronike. V tem članku bomo predstavili *Kroniko župnije in dekanije Tolmin*¹ v obdobju od leta 1914 do začetka leta 1922. V tem obdobju je glavni poudarek na prvi svetovni vojni in naši zahodni frontni liniji, ki je šla tudi čez tolminsko in zahtevala visok krvni davek, predvsem med vojaki. Obdobje smo podaljšali do leta 1922, saj je bila leta 1921 aneksijska slovesnost, 15. januarja 1922 pa volitve, ko so v Tolminu dobili slovenskega župana. *Kronika* prinaša v obdobju 1919–1921 nekaj zanimivih podatkov, predvsem o delovanju župnika in dekana Rojca, nekaj zanimivih statističnih podatkov, tudi v primerjavi s predhodnim stanjem in reševanje raznih problemov v poveljnem obdobju. Prav zato smo v to delo vključili obdobje do volitev 15. 1. 1922.

Vse omenjene *Kronike* hranijo v ŽA Tolmin. Na tem mestu je prav, da izrečemo pohvalo vsem duhovnikom in njihovim sodelavcem, zadnja desetletja predvsem nekdanjemu župniku Štrancarju, ki je po podstrešju razmetano gradivo zbral v fascikle. Ob tem moramo omeniti tudi Silvestra Gaberščka, ki je dober poznavalec arhiva in je mnogo prispeval tudi k popisu in sumaričnemu sortiranju gradiva ter še danes ažurno ureja arhiv in ga dopolnjuje s sodobnimi dokumenti. Poleg tega vedno tudi dopolnjuje zgodovinske podatke, tako da lahko rečemo, da je seznam duhovnikov v njegovi knjigi že nekoliko izpopolnjen.²

¹ V besedilu bomo uporabljali samo skrajšano obliko imena *Kronika*, razen kadar navajamo določeno besedilo in se naslov tam pojavi v drugih oblikah, npr. *IV. tolminska kronika*, *Kronika duhovnije Tolmin* ...

² Prim. S. Gaberšček, *Župnija Marijinega vnebovzvetja Tolmin*, Ljubljana 2005, str. 33, 35.

V arhivu hranijo akte iz 17., 18., 19. in 20. stoletja. Poleg običajnih dokumentov: oznanilne knjige, blagajniški dnevniki, knjige poročnih oklicev, matic, hrani arhiv tudi bogato zbirko urbarjev od leta 1673 dalje in arhidiakonatni del, kjer se nahajajo protokoli od leta 1737 naprej. Pomembni so akti, ki so ohranjeni pod šifro »carte spettanti« iz 18. stoletja.³ Potrebno bi bilo še veliko potrpljenja in dela tudi za vsebinski pregled in sortiranje, ki je bilo do zdaj samo sumarično. Zanimiv bi bil tudi širši vsebinski pregled. Sicer pa se gradivo hrani na suhem in temnem kraju v arhivskem prostoru poleg pisarne, kar je za ohranjanje samega gradiva dobra novica.

2 ZGODOVINSKE OKOLIŠČINE KRONIKE

V tem pregledu si bomo na kratko ogledali okoliščine ob koncu 19. stol. do prve svetovne vojne in po njej, do začetka 20. let 20. stol. Zgodovinski pogled bomo omejili na območje goriške nadškofije, predvsem na področje Tolminske, kar vsebinsko v glavnem zajema tudi *Kronika*. Kjer bi bilo potrebno zaradi osvežitve in večjega razumevanja pogled razširiti, bomo to upoštevali.

Habsburška monarhija je bila narodno pestra. Goriška nadškofija se je nahajala na zahodni meji monarhije, na stiku z Italijani in Furlani, južno z istrsko mešanim prebivalstvom in Hrvati. Odnos do teh različnih narodov se kaže tudi v zavzetosti nadškofov, ki so spodbujali in zahtevali vse štiri jezike enakopravno že v semenišču (slovensko, italijansko, furlansko in hrvaško), saj so tudi bogoslovci različnih narodnosti prihajali iz sufraganskih škofij.⁴ Skoraj v celoti je nadškofija vključevala ozemlje Goriško-Gradišanske dežele, ki je bila ena od 17 dežel avstrijske polovice Avstro-ogrske monarhije. Po letu 1867 je spet postala mejna dežela.⁵ Goriško so za razliko od Gradišanske v večini, razen narodnostno mešane Gorice, sestavljali Slovenci.

Cerkvenoupravno je župnija Tolmin spadala v goriško nadškofijo. Goriška (ilirska) metropolija je imela poleg Ljubljane še sufragane Trst–Koper, Poreč–Pulj in Krk. Nadškofija je v začetku stoletja obsegala 16 dekanij in 115 župnij, vikariatov in kuracij. Prebivalcev je bilo 127.975. Na Goriškem je leta 1900 živelo 232.897 prebivalcev, od teh je bilo 140.582 slovensko govorečih, italijansko govorečih 81.136, ostali pa so se opredelili za drug jezik.⁶ V dekanijo Tolmin so sodile

³ ŽA Tolmin, Index visitationum admodum rev. dom. magnifici archidiaconi Joannes Baptistae Campeis – Anno Domini 1764. Popis in seznam arhivskega gradiva župnijskega arhiva Tolmin. Gre za seznam članov posameznih duhovnij, kaplanij in drugih cerkvenih skupnosti na Tolminskem. Kadar gre za ŽA Tolmin, ga bomo dalje zaradi obsežnosti gradiva navajali le kot »ŽA, vir«.

⁴ Prim. A. Vončina, *Goriški nadškof Alojzij Matija Zorn*, Gorica 2012, str. 58–59.

⁵ Prim. B. Marušič, *Goriška na prelomu 19. in 20. stoletja*, v: *Missiev simpozij v Rimu*, Celje 1988, str. 135–136 (dalje: *Missiev simpozij*).

⁶ Popis v letu 1910 je zabeležil 260.749 vseh prebivalcev v deželi, od tega 154.741 Slovencev (Hrvatov in Srbov) in 90.146 Italijanov. Gorica je imela 30.995 prebivalcev, od tega 14.182 Slovencev, 10.868 Italijanov, 3.611 ostalih in 1.704 tujce. Prim. B. Marušič, *Primorski čas pretekli: Prispevki za zgodovino Primorske*, Koper 1985, str. 367–368. V letu 2000 je v teh župnijah živelo le ok. 78.000 ljudi. Prim. I. Likar, *Pastoralna zgodovina Cerkve na Primorskem*, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stol.* Ljubljana 2002, str. 62. O ureditvi gl. tudi: F. M. Dolinar, *Cerkvenoupravna ureditev med l. 1828 in 1918*, v: *Slovenski zgodovinski atlas*, Ljubljana 2011, str. 154 (dalje:

župnije Tolmin, Drežnica, Libušnje, Idrija ob Bači, Most na Soči, Rut, Obloke, Stržišče, Podbrdo, Podmelec, Grahovo, Roče, Dolenja Trebuša, Šentviška Gora, Pečine, Ponikve in Volče.⁷ V te razmere je po nadškofu Zornu (1883–1897)⁸ v Gorico iz Ljubljane prišel nadškof Missia.⁹ Razmere v nadškofiji naj bi bile težke.¹⁰ Politični boj med liberalno in katoliško stranjo po ločitvi duhov v letu 1892 se je nadaljeval z zaostrovanjem na narodnostnem področju. Missia je na pastoralnem področju deloval podobno kot v Ljubljani. Pospeševal je ljudske pobožnosti k Srcu Jezusovemu, sv. Jožefu, molitev rožnega venca, spodbujal je ljudske misijone, duhovne vaje, bratovščine in Marijine družbe. V političnem pogledu je v marsičem sledil Mahniču. Njegova borba je bila borba za katoliško načelnost in zvestobo Katoliški cerkvi. Obsojal je narodne cerkve in vse pobudnike razkolniškega gesla: „Proč od Rima!“¹¹ Spodbujal je vstop laikov v politiko, duhovniki pa naj bodo najprej pastirji duš. Nasprotoval je absolutni narodnosti

Atlas); B. Marušič, *Goriška na prelomu 19. in 20. stoletja*, v: *Missiev simpozij*, str. 135–148.

⁷ Prim. *Status personalis et localis archi-dioeceseas Gritensis ineunte anno 1900*, Goritiae 1900, str. 95–99 (dalje: *Status* ...).

⁸ Alojzij Matija Zorn (Prvačina, 13. 1. 1837–Dunaj, 8. 7. 1897), je bil 7. goriški nadškof. Študiral je na gimnaziji in v semenišču v Gorici, nato v Avguštinu na Dunaju. L. 1883 je bil ordiniran za poreško-puljskega škofa, junija pa že imenovan za goriškega nadškofa. Na njegovo pobudo je skupina duhovnikov (Š. Kafol, A. Mahnič, A. in J. Marušič, F. Mercina, I. Wolf) l. 1892 ustanovila društvo in zavod Aloysianum za revnejše dijake. Na tem zavodu se mu ni posrečilo ustanoviti gimnazije. V kriznih časih je svaril pred izseljevanjem in opozarjal na nevarnosti tujine. Najbolj so ga prizadeli spori med italijanskimi liberalci in slovenskimi narodnjaki ter neednina znotraj katoliškega tabora. Duhovnike je rotal, naj odpravijo notranje narodnostne spore in se trudijo za poživitev goriške italijansko-slovenske katoliške družbe. Velik vpliv na njegove politično-narodnostne odločitve sta imela A. Mahnič in J. Missia, njegov naslednik in sufragani v Ljubljani. Napetost se je še zaostрила s pastirskim pismom novembra 1887, v katerem so škofje metropolije obsodili: a) liberalno časopisje in strogo prepovedali vsako sodelovanje pri njem in podpiranje, b) agitacijo za slovansko bogoslužje, c) nedomoljubno razpoloženje do Avstrije. Pobudnik naj bi bil Missia, avtor pa Mahnič. Ogorčena reakcija tudi v katoliškem taboru je nadškofa zelo prizadela. Z imenovanjem Mahniča za krškega škofa leta 1896 je Zorn izgubil močno oporo v teh zapletenih vprašanjih. Notranji spori v katoliškem taboru, razcepljenost duhovščine med stranke in ostro proticerkveno stališče liberalcev so vedno bolj stopnjevali Zornovo negotovost, saj si je očitil, da je za ves nered v škofiji kriv sam. Zadnje mesece se ga je polastila akutna melanholija. Prepeljali so ga v privatni sanatorij na Dunaju, kjer je zaradi možganske kapi kmalu umrl. Po značaju je bil globoko čuteča, umetniška osebnost, izredno plemenit človek, odličen po duhu in po srcu ter vzorni dušni pastir. Prim. F. M. Dolinar, *Zorn, Alojzij Matija, nadškof, prelat*, na: SBL. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi877054/> (pridobljeno 23. 2. 2015).

⁹ Jakob Missia (Mota, 30. 6. 1838–Gorica, 24. 3. 1902). Gimnazijo in teologijo je študiral v Gradcu. Škof Attems ga je poslal v Germanik, kjer je nadaljeval študije in bil leta 1863 posvečen. Opravljal je več različnih služb v škofiji. L. 1884 je bil imenovan za ljubljanskega škofa (posvečen v Gradcu), l. 1897 za nadškofa v Gorici, dve leti kasneje pa za kardinala. Njegovo pastirsko delovanje se je razširjalo na različna področja življenja, od cerkvenega, kulturnega, izobraževalnega do političnega. Ob koncu 19. stol. in na prelomu je bil ena glavnih osebnosti, ki je vplivala na vsa področja življenja, ne le znotraj njegove škofije, ampak tudi mnogo širše. Močno se je zavzemal za temeljito vzgojo duhovnikov in njihovo duhovno življenje ter sploh vse delo usmerjal po svojem geslu: »Vse prenoviti v Kristusu!« Prim. F. Kralj, *Missia Jakob*, v: *Primorski slovenski biografski leksikon* (dalje: PSBL), zv. 2, str. 443. Missia je bil tako vsestranski, da je nemogoče, da bi ga zaobsegli zgolj v eni opombi. To pove že opis v navedenem delu, ki obsega kar 4 strani. Veliko podatkov o njem najdemo tudi v *Missiev simpozij*, Celje 1988.

¹⁰ Prim. V. Rajšp, *Ozadja pri imenovanjih dr. Jakoba Missie za ljubljanskega škofa, goriškega nadškofa in kardinala*, v: *Missiev simpozij*, str. 70. Kot na istem mestu ugotavlja Rajšp, so bile že pri Zornovem imenovanju omenjene težave zaradi dolgoletnega škofovanja predhodnika Gollmayrja (1855–1883) na škodo discipline, glavne naloge in problemi, s katerimi bi se moral spopasti novi nadškof, pa so bili omenjena politična in nacionalna nasprotja med Slovenci in Italijani ter z njimi povezan razpor v škofiji. S prvo trditvijo se gotovo ne moremo v celoti strinjati, saj je mnogo storil v goriški nadškofiji za dvig duhovnega življenja, izobrazbo duhovnikov (uvvedel je tudi letne duhovne vaje), uvajanje novih redov v nadškofijo in z ustanavljanjem novih župnij. Prim. F. K. Lukman, *Gollmayer, Andrej, nadškof*, na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi207031/> (pridobljeno 19. 2. 2015).

¹¹ Prim. R. Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, Gorica 1951, str. 49.

in zagovarjal katoliška načela, ki bi edina lahko pomagala pri spravi Slovencev.¹² Po krajšem škofovanju Andreja Jordana (1902–1905),¹³ ki je bil med ljudstvom priljubljen zaradi svoje blagosti in dobrote, ga je nasledil Frančišek Borgia Sedej (1906–1931), ki je nadaljeval s pobudami Jakoba Missie.¹⁴ Nadškof Sedej je bil škof dolgo časa, tudi celotno obdobje, ki ga obravnava izsek *Kronike*, zato ga bomo predstavili posebej.

Celotno Cerkev sta v tem času vodila papeža Leon XIII. (1878–1903) in Pij X. (1903–1914). To je bil čas po razpadu papeške države, prvem vatikanskem koncilu z dogmo o papeževi nezmotljivosti, do katere je bil avstrijski episkopat zadržan. V tem času so tudi obsodili modernizem, v katoliškem izobraževanju pa sta bili močni silnici neosholastika in tomizem. Na duhovnem področju je bil to čas razcveta različnih pobožnosti do Srca Jezusovega, prvih petkov in prvih sobot, češčenja Najsvetejšega in predvsem uvajanjem pogostnejšega obhajila in obhajanja že v otroški dobi. Vse to so podpirali tudi škofje avstrijskih dežel.¹⁵

3 PRVA SVETOVNA VOJNA IN SOŠKA FRONTA

Sarajevski atentat je bil zgolj povod za sprožitev mnogih teženj in Evropa se je znašla na pragu prve svetovne vojne. Nemčija je zahtevala svoj delež pri kolonialnem gospodarstvu in v Evropi sta tako nastajala dva tabora antantnih (Francija, Anglija in Rusija) in centralnih sil (zveza med Nemčijo, Avstro-Ogrsko, Bolgarijo in Turčijo).¹⁶ Zaostrene razmere so se vlekle že od aneksije Bosne k Avstro-Ogrski, predvsem v odnosih s Srbijo.

»Z vstopom Italije v boje prve svetovne vojne na strani antantnih sil se je na ozemlju ob reki Soči odprlo novo bojišče. Vstop Italije je bil za avstro-ogrsko monarhijo pravi šok, saj je slednja z Italijo sklenila pakt proti papeški državi, tako sta državi postali, kljub vedno novim sporom, 'prijateljski'.¹⁷ V maju 1915

¹² Prim. I. Likar, *Pastoralna zgodovina Cerkve na Primorskem*, str. 65–66.

¹³ Andrej Jordan (Gorica, 29. 11. 1845–Gorica, 4. 10. 1905) je osnovno izobraževanje, gimnazijo in semeniške študije opravil v Gorici, kjer je bil po posvečenju l. 1868 najprej katehet na mestnih šolah, a je zaradi slabega zdravja opustil to službo. Nato je bil nadškofov tajnik, potem tajnik nadškofijske kurije in semeniški spiritual, prošt metropolitanskega goriškega kapitlja in tudi deželnozborski poslanec. V semenišču je predaval tudi več bogoslovnih predmetov. Po smrti nadškofa Zorna je bil kapitularni vikar do prihoda nadškofa Missie v Gorico, nato pa zopet po njegovi smrti do imenovanja za goriškega nadškofa. Škof je bil le slaba tri leta. Prim. F. Kralj, Franc, *Jordan Andrej*, v: *PSBL*, zv. 1, str. 595–596.

¹⁴ Prim. I. Likar, prav tam, str. 66.

¹⁵ Prim. B. Guček, *O Kroniki duhovnije Trzin do leta 1938*, Trzin 2015, str. 36.

¹⁶ Prim. S. Likar, *Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914–1918*. v: *AE5* 27, Ljubljana 2005, str. 185.

¹⁷ To je samo eden od problemov, ki jih Ušeničnik v članku *Ali je Avstrija res – katoliška?* izpostavi, ko kritizira cesarja in vodstvo države, ki je nekoč ščitilo Katoliško cerkev in papeža, danes pa je z ukinitvijo konkordata in paktiranjem z Italijo proti papežu, nasprotuje dogmi o nezmotljivosti papeža in je proti okrožnici *Syllabus*, ki nasprotuje modernizmu, s sprejemanjem liberalne zakonodaje tudi na šolskem in drugih področjih, postala »bolna v srcu«, saj je »med današnjo Avstrijo pa med katoliško Avstrijo načelno taka razdalja, da vmes lahko postavite še eno Avstrijo, ki bi bila vže [sic!] bliže katoliški, vendar še akatoliška!« RK VII (1895), str. 408–415, 417.

so se začeli spopadi na 93 km dolgi bojni črti od Rombona do izliva reke Soče v morje.«¹⁸ Po tajnem sporazumu v Londonu aprila 1915 je Italija, nekdanja zaveznica Avstrije, stopila na nasprotno stran. Obljubili so ji veliko ozemlja, predvsem na Primorskem. Tako se je začela ena največjih gorskih bitk in največja vojaška ofenziva pri nas. V dobrih dveh letih in pol je v dvanajstih bitkah soške fronte padlo več kot 186.000 vojakov, od tega približno 135.000 italijanskih in 51.000 avstro-ogrskih.¹⁹

Od vse frontne linije naj tukaj omenimo samo lokalni del, ki se dotika naše problematike, to so bili vrhovi Krn (2.244 m), Batognica (2.164 m), Mrzli vrh (1.359 m), Vodel (1.053 m), tolminsko mostišče na desnem bregu Soče (zaradi železniške proge pri Mostu na Soči, so ga branili na črti Dolje–Sv. Danijel–Mengore (453 m)–Selski vrh (588 m)–Sela pri Volčah).

V prvi bitki so bile italijanske enote 3. julija 1915 na Tolminskem odbite. V drugi soški bitki so italijanski alpinci 19. julija osvojili vrh Batognice in v treh dneh potisnili branilce proti vzhodnemu robu in tako zavzeli pretežni del planote. Po drugi soški bitki so italijanske enote napadale na območju Tolmina, Krna in Bovca. Po dvodnevem obstreljevanju so 14. 8. 1915 skušale vdreti v dolino Tolminke. Na mostišču so udarili 16. avgusta in zavzeli jarke med Seli pri Volčah in Selskim vrhom. Protinapad 19. avgusta je povrnil nekaj izgubljenih položajev. Boji so se nadaljevali do konca avgusta. Na krnskem pogorju so branilci z velikimi izgubami obdržali svoje položaje. Sredi septembra so Italijani spet napadli tudi na območju Mengor in Kozaršč ter Selskega vrha, vendar neuspešno. V tretji soški bitki so 21. oktobra 1915 italijanske enote napadle mimo Bovca proti Krnu in od 21. do 27. oktobra med Batognico in Vodelom. Na Mrzlem vrhu so zasedle I. avstro-ogrske jarek. V četrti bitki so 26. novembra 1915 na severnem delu italijanske enote napadle položaje med Mrzlim vrhom in Selskim vrhom ter na črti Mrzli vrh–Vodel, a neuspešno. Po enodnevem premoru so zasedli avstro-ogrske obrambne položaje zahodno od Mrzlega vrha. Napadi proti Mengoram, Bučenici in Selskemu vrhu so se končali z velikimi izgubami. V peti bitki so bili Italijani tudi zaradi vremenskih razmer neuspešni pri napadu. 17. marca 1916 so avstro-ogrske enote izvedle protinapad. Na območju Mengor so vdrl v italijanske jarke in tudi pri Čiginju sovražniku povzročili precej izgub. Od aprila do julija je sledilo utrjevanje frontne črte s cestami, zaklonišči, obrambnimi in veznimi jarki na obeh straneh. Intenzivno so delali na območju

¹⁸ E. Drole, *Varovanje in ohranjanje nepremične kulturne dediščine prve svetovne vojne v Posočju*, Tolmin 2010, str. 280.

¹⁹ Prim. *Soška fronta. v: Atlas*, str. 156. Podatki se nanašajo zgolj na mrtve vojake brez ranjencev, zastrupljenih, izginulih in ujetih. Podoben podatek o številu, 186.621 mrtvih, navaja tudi *EŠ 12*, str. 171. Sicer pa so vse te številke le ocene, saj so navadno v statistike zajete le vojaške osebe, ki so bile žrtve vojaških spopadov, niso pa vključeni tisti, ki so umrli zaradi posledic vojne (bolezen, lakota, nasilje), izključeni so tudi tisti, ki so umrli v begunstvu. O krvnem davku velike vojne na Tolminskem lahko le ugibamo. Za Tolminsko, ki je leta 1910 štela dobrih 17.000 prebivalcev, je 845 žrtev prve svetovne vojne vsekakor velika izguba z daljnosežnimi posledicami. D. Pirih, *Kam so vsi ti fantje šli*, v: *Tolminsko mostišče II.*, Tolmin 2005, str. 39–41 (dalje: *Mostišče II.*).

Mrzlega vrha. V šesti bitki so 6. avgusta 1916 začeli deveturno obstreljevanje od morja do Tolmina, kakršnega branilci še niso videli. V enajsti soški bitki so bili branilci uspešni na Mrzlem vrhu, Vodelu in Slemenu. Na Batognici so razstrelili splet italijanskih kavern in jarkov, tako so končali boje na tem območju. V dvanajsti soški bitki 24. oktobra 1917 je bil uspešen prodor pri Kobaridu. Vzhodno od Soče in v Krnskem pogorju so razbili italijansko armado in tako imeli odprto pot proti Čedadu. Ofenziva se je končala sredi novembra 1917 ob reki Piavi.²⁰

Tolmin je bil med vojno močno prizadet. V kraj so 4. novembra 1918 prišle italijanske enote. Maja 1919 je bil ustanovljen zavod za gojence učiteljišča (Škodnikov konvikt). Slovensko učiteljišče je leta 1925 zamenjalo italijansko učiteljišče oz. gimnazija.²¹

4 PO ITALIJANSKI ZASEDBI

Glavne odločitve po prvi svetovni vojni so bile sprejete na mirovni konferenci v Parizu. Glede zahodne meje med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo se niso odločali na tej konferenci, saj nobena od držav ni bila poraženka vojne. Italija je zahtevala še več ozemlja, kot so ji ga obljubili pri antanti. Jugoslovanska stran pa je bila pod pritiski, saj mednarodno ni bila priznana. To si je dokončno izbojevala s podpisom mednarodne pogodbe v Rapallu 12. 11. 1920. Več kot četrtnina Slovencev je ostala v Italiji. Razmejitev je bila končana šele leta 1924, ko je bila Italiji pridružena še Reka.²²

Šele 12. soška bitka je omogočila premik fronte globoko v Italijo, kar je povzročilo vračanje civilnega prebivalstva na Goriško. Po vojni je bilo na Primorskem več odprtih variant glede prihodnosti. Izbirali so lahko med majniško deklaracijo, bodočo neodvisno državo Jugoslavijo ali pa bi se zavzemali za Trst, ki naj bi bil avtonomno mesto v reorganizirani federaciji avstrijskih narodov ali pa povsem samostojen pod okriljem Društva narodov. Italijanske stranke so do konca vojne in razpada Avstro-Ogrske povsem mirovale.

Dobrih pet let po vojni je bilo stanje na Primorskem negotovo. Sam fašizem tudi v Italiji vse do jeseni 1920 ni bil deležen posebne pozornosti, na volitvah novembra 1920 je Mussolini doživel strahovit poraz. Zaradi politične razklanosti, gospodarskih težav po vojni in tudi želje po ohranjanju kapitala vodilnega razreda se fašizmu uspe počasi povzpeti na oblast. Fašistični vodi (*squadre*) preidejo v napad. V Julijski krajini privzame gibanje značaj protiagrarnе revolucije, agrarni posestniki podpirajo skvadrisme in z njihovo pomočjo uničujejo kmečke organizacije ter izganjajo kmete z zasebnih zemljišč. Gibanje pritegne tudi številne brezposelne. »Skvadristične akcije imajo povsod isti tero-

²⁰ Prim. *Soška fronta*, v: *ES* 12, str. 159–167.

²¹ Prim. D. Fortunat-Černilogar, *Tolmin*, v: *ES* 13, str. 271.

²² Prim. A. Gabrič, *Zahodna meja po I. svetovni vojni: mejni predlogi*, v: *Atlas*, str. 168.

ristični značaj. Skvadristi, ki imajo na voljo tovarnjake in orožje, ki jim ga pogosto dobavlja vojska, se (navadno zvečer) odpravijo iz svojih mestnih postojank na 'kazenske odprave' proti borzam dela, zadrugam, sedežem agrarnih zvez, jih oropajo in zažgejo. Oblegajo bivališča sindikalnih voditeljev, jih preganjajo po deželi, tiste, ki jih ujamejo, pretepejo s krepeli, jih prisilijo piti ricinovo olje ali pa jih celo zverinsko ubijejo. Nasilje nato doseže mesta, kjer fašistične tolpe usmerjajo svoje napade na sedeže sindikatov, narodne domove, levičarske časopise, militantne komuniste, socialiste, člane ljudske stranke in celo liberalce.«²³ Nekaj teh posegov lahko razberemo tudi v pričujoči *Kroniki*.

5 NEKATERE POMEMBNE OSEBNOSTI ZGODOVINSKEGA KONTEKSTA

V tem delu bomo predstavili nekaj pomembnih oseb, ki so oblikovale zgodovino obdobja, obravnavanega v *Kroniki*. Večino biografskih podatkov oseb sicer najdemo v opombah, nekatere so tudi nekoliko daljše, odvisno od pomembnosti osebe. Tukaj pa posebej predstavljamo nekaj glavnih osebnosti politično-kulturnega in religioznega življenja na Goriškem. Predstavitev naj pomaga h globljemu pregledu zgodovinskega dogajanja v času od konca 19. stoletja do 20. let 20. stoletja.

5.1 Škof Anton Mahnič

Glede na to, da je škof Mahnič močno vplival ne le na življenje goriške nadškofije, ampak je bil tudi rektor in z *Rimskim katolikom*²⁴ idejni vodja ter sodelavec nadškofov Zorna in kardinala Missie, je gotovo primerno, da si vsaj

²³ P. Milza, Pierre, *Zgodovina Italije*. Ljubljana 2012, str. 718.

²⁴ *Rimski katolik* je izhajal v Gorici med letoma 1888 in 1896. V uvodu Mahnič razloži njegov namen: »Pod tem naslovom podajamo slovenskemu svetu vže napovedani list. Naslov pove vse, kar namerujemo. Katoliški smo Slovenci. Vže pred tisoč leti nam je vsšlo solnce krščanstva. Prededje naši so z vernim srcem vsprejeli njegove oživljajoče žarke. Od tedaj je Slovenec trden kakor skala vstrajal v zvestobi do sv. cerkve. (...) Ostali smo katoliki, katoliki do današnjega dne, da ga ni morda pod solncem naroda, ki bi bil tako čisto katolišk kakor mi. (...) Nove nevarnosti nam prete: krivi nauki, ki niso vzrasli na njivi katoliški; nauki ne le nekrščanski, ampak tudi nenaravni, nauki tuji, ki se ne vjemajo niti sè značajem niti sè zgodovino slovenskega naroda. Ti nauki privedo k odpadu od krščanstva, ki bi bil pogubniši kakor povrat k staremu poganstvu. Toda mi hočemo ostati katoliški tudi v prihodnje. Ta je volja naša, ta je volja našega ljudstva. Kot katoliški pa vemo, da je Božji Sin sezidal svojo cerkev na rimsko Skalo, s katero morajo katoliški narodi vedno ostati v živi zvezi: odpad od nje je odpad od cerkve, od katoliške vere, od krščanstva. To se ni morda nikdar očitneje pokazalo, kakor v našem veku. To so katoliški narodi tudi sprevideli, zato se pa vedno ože oklepajo rimske Stolice. Zato je pa tudi Previdnost Božja v naših časih z dogmatično definicijo rimske nezmotljivosti pred narodi poveljčala Petrovo Stolicu, da je v očitno znamenje vsem, ki iščejo resnice. Zatorej pa hočemo biti tudi mi – rimski katoliki. (...) Da, rimsko-katoliški hočemo ostati z milim nam narodom. To vedi cel svet! In ravno zato, ker hočemo temu narodu sveto služiti, mu bomo branili rimsko-katoliško vero, odločno, zavračaje vse napade na njo, naj pridejo od koderkoli. Naš list naj služi razodeti resnici, katere nezmotljiva učiteljica je rimska Stolica; ta beseda nas bo vodila. Ker je pa naravno spoznanje podlaga verskemu, tako da se vera omaje, kakor brž zavladajo v umstvovanju krivi nazori, bodi naš list odprt tudi razmotrivanju vsakeršnih znanstvenih, pred vsem pa filozofičnih vprašanj, ki se kakorkoli stikajo z vero. To je naš program. Komur vgaja, naj pristopi. (...) Sè zedinjenimi močmi, pod rimsko-katoliško zastavo, v bran resnici in pravici!« »Rimski katolik«, v: *RK* I (1888), str. 1–3.

na kratko pogledamo njegovo življenje.²⁵ Obenem je bil sošolec in stalni tekmeč dr. Antona Gregorčiča,²⁶ enega glavnih političnih idejnih vodij pri delitvi duhov na Goriškem, kasnejši nadškof Sedej pa je bil tri leta za njima.²⁷

Mahnič je bil rojen v Kobdilju, v župniji Štanjel, 14. septembra 1850 očetu Antonu in materi Jožefi, rojeni Jerič. Po njegovih besedah naj bi se družina v preteklosti priselila s Hrvaške, vendar o tem ni zgodovinskih pisnih podatkov. Glede nacionalnega vprašanja je Mahnič tako ali tako zagovarjal vernost pred nacionalnostjo. Kmalu po prihodu na Krk pa je začel sam svoj priimek pisati z mehkim č.²⁸

Leta 1863 je vpisal prvi letnik gimnazije v Gorici. Že v dijaških letih je izdajal literarni listič *Vrt*. Po odlično opravljeni maturi leta 1871 se je vpisal v goriško bogoslovje in bil 30. avgusta 1874 posvečen v duhovnika. Tako se začelja njegovo goriško obdobje, ki je bilo zaznamovano z vzgojo in izobraževanjem ter urednikovanjem in pisanjem, z javnimi polemikami in tudi nekaterimi posegi v politiko. Od leta 1881 je poučeval biblične vede v bogoslovju in pisal v

²⁵ Pomembne vloge škofa Mahniča v slovenski zgodovini ni potrebno posebej naglašati, saj jo povzemajo vse pomembne zgodovinske študije in biografski opisi nadškofa Mahniča (gl. literaturo). Praktično nemogoče je v celoti predstaviti tako pomembno osebnost, zato se osredotočamo samo na določene vidike. Mahniču je bila posebej posvečena XV. številka Časa, revije Leonove družbe, ki jo je Mahnič tudi ustanovil. V tej številki je med drugim povzeta avtorizirana Mahničeva bibliografija v štirih tematskih poglavjih *Iz Folium Perodicum, Iz Rimskega Katolika, Iz Hrvatske Straže, Razni spisi*, str. 273–295. Že samo to kaže na zelo plodovitega in neutrudnega pisatelja ter oblikovalca svojega časa. Urednik Srebrnič je v uvodu članka zapisal: »Težko nalogo bo tisti imel, ki bo hotel Mahniča vsestransko študirati. Mahničevo življenje je razdeljeno med Slovence in Hrvatce, pri obojih sega njegov nastop v globino vsega novejšega kulturnega razvoja, kateremu je on ustvaril nove smeri v luči jasno in določeno izraženega katoliškega načela. Prav mnogo specialnega študija bo potrebno, preden bo mogoča Mahničeva biografija. En predpogoj za ta študij je tudi pregled Mahničevih spisov. Pričujoči pregled podaja spise, kolikor jih je bilo mogoče pri sedanjih razmerah ugotoviti. Spisi, ki jih je Mahnič brez podpisa priobčeval – in teh je mnogo – se bodo pri drugi priliki objavili.«

²⁶ Anton Gregorčič (Vrsno, 2. 1. 1854–Štandrez, 7. 3. 1925) je bil duhovnik, politik in kulturni delavec. Po študiju v goriškem bogoslovju je bil 10. 1. 1875 posvečen v duhovnika. Nekaj mesecev je bil duhovni pomočnik na Barbanu, nato pa je odšel v Avguštinaj, kjer je 17. 1. 1879 promoviral za doktorja bogoslovja. Po vrnitvi v Gorico je v študijskem letu 1879–1880 opravil študijsko potovanje po Nemčiji in Švici, nato pa opravljal razne akademske službe v goriškem bogoslovju. Poleg pedagoškega dela in znanstvenega ustvarjanja (članke je objavljala predvsem v *Folium Goritiensis*), se je zanimal tudi za kulturni, gospodarski in politični razvoj goriške dežele, predvsem za slovensko šolstvo in sami Gorici. V politično življenje je stopil leta 1880, ko se je včlanil v društvo Sloge. Čez dve leti je prevzel upravo društva in uredništvo društvenega glasila *Soča*. Oktobra 1885 je na volitvah prišel v goriški deželni zbor. Decembra 1890 je bil izvoljen za predsednika Sloge, ko pa je bila 1907 ustanovljena SLS za Goriško, je bil njen prvi predsednik. Od 1891 je bil poslanec v državnem zboru, kjer je zastopal slovenski del goriških kmečkih občin, med drugim tudi Tolmin. Kot poslanec se je vneto potegoval za narodnostne, kulturne in gospodarske koristi goriških Slovencev, na Dunaju pa je zagovarjal tudi splošne slovenske narodne interese. Med vojno se je z deželnim zborom umaknil na Dunaj, kjer je skrbel za begunce. Po vojni se je 1919 vrnil v Gorico in po italijanski okupaciji še deloval kot deželni poslanec do ukinitev deželne avtonomije (1923). Boril se je za enakopravni položaj Slovencev, za uveljavljanje slovenskega uradovanja, za slovensko šolstvo v Gorici, bil je pobudnik prvega slovenskega vrtca v Gorici, dosegel je odprte 1. razreda zasebne slovenske dekliške ljudske šole, ustanovil je podružnico CM družbe v Gorici, bil njen prvi predsednik, odločno je sodeloval pri ustanovitvi prve slov. državne gimnazije v Gorici leta 1910. Leta 1917 je vstopil v Jugoslovanski klub in podpisal majniško deklaracijo. Za dvig narodne kulture je ustanovil Narodno tiskarno, Goriško matico in Narodno knjigarno. Pomembne so tudi njegove zasluge na gospodarsko-socialnem področju. Bil je med soustanovitelji Slov. bralnega in podpornega društva, ki ga je vodil od 1884 do 1901, ko so ga prevzeli narodnonapredni krogi z dr. Tumo na čelu. Sodeloval je tudi pri ustanovitvi prvega slov. denarnega zavoda Goriške ljudske posojilnice. Prim. F. Kralj, *Gregorčič Anton, v: PSBL*, zv. 1, str. 478–482.

²⁷ Prim. D. Klemenčič, *Kratek pregled Mahničevega življenja in dela, v: Mahničev simpozij v Rimu, Celje 1990*, str. 8.

²⁸ Prim. prav tam, str. 7–8.

Folium Periodicum, nadškofijsko glasilo, ki ga je od leta 1884 tudi urejal. Prav v tem času je posegel v osrednji slovenski prostor, predvsem s knjigo *Dvanajst večerov* s tremi *Dodatki* ter s članki, ki so izhajali v *Slovincu*. Leta 1888 je začel izdajati RK in bil njegov glavni sodelavec ter lastnik. Leto kasneje je prevzel še uredništvo *Soče*.²⁹ Vse to delo je bilo naporno, za kar navede nekaj razlogov: »1. Bilo mi je fizično in moralično nemogoče, vse stanovske dolžnosti opravljati pa poleg tega vrejevati in večinoma pisati še dva lista. 2. Odkar je visoko c. kr. učno ministerstvo prepovedalo srednješolcem prejemanje in branje *Rimskega katalika*, tudi jaz nisem mogel več ostati vodja zavoda, katerega gojenci obiskujejo gimnazij, koji stoji pod istim c. kr. učnim ministerstvom; kajti v istem smislu kakor pišem, tudi govorim, in če je mladini pohujšljivo moje pismo, mora isto tako pohujšljiva biti tudi moja beseda. (...) 3. Zapazil sem bil, da nekateri višjegimnazijski gojenci, Slovenci ne sprejemajo nekaterih mojih nauk s tisto vernostjo kot nekdanj. Po mojih naukih so namreč desetere zapovedi božje, mej temi posebno šesta, dana tudi pesnikom in leposlovcem, kakor so gg. Stritar, Levstik, Jurčič, Gregorčič itd. V tem smislu sem pisal, v tem smislu sem vedno tudi govoril v malem semenišču. A prav to ni vgajalo nekaterim mladeničem. Zakaj ne? No – kakor sem pozitivno zvedel – slišali so iz posvečenih duhovniških ust, da reči pretiravam, da sem ‚pregoreč‘, da sem glede načel ‚prenatančen‘ itd. Različen evangelij od mojega so gojenci slišali glede slov. leposlovja seveda tudi v šoli – pri slovenskem poduku. 4. Zdelo se mi je, da veje tudi z gimnazije sem veter nasproten, ne vem, ali bolj meni ali zavodu.«³⁰ Semenišče je zapustil konec julija 1895. Naslednje leto se je njegova goriška doba zaključila. Prenehal je z izdajanjem RK in bil imenovan za krškega škofa. Na Krku je bil kot škof zelo dejaven, najprej je preštudiral in se zavzel za glagoljaško bogoslužje, sklical sinodo leta 1901, ustanovil je škofijsko tiskarno Kurytke, ki je bila osnova za široko publicistično dejavnost krškega škofa. Prizadeval si je za hrvaško-slovensko sodelovanje. V Istri, kjer so bile vse gimnazije nemške ali italijanske, je poleg hrvaške gimnazije, ki so si jo pridobili, predlagal konvikt, da bi tako bilo dovolj

²⁹ *Soča* je izhajala 44 let (od 31. marca 1871 do 29. januarja 1915), v različnih periodah: dvakrat mesečno, nato enkrat tedensko, od 1898 dvakrat in od 1907 trikrat na teden. Izdajatelj in prvi odgovorni urednik je bil Viktor Dolenc. Po uvedbi parlamentarnega življenja, čitalnic in dviga narodne zavesti, se začne tudi politično življenje med Slovenci na Goriškem. Leta 1869 so ustanovili prvo politično društvo *Soča* v Gorici. *Soča* je bil uradni časopis tega društva.

Ker se je nekaterim članom uredniškega odbora zdel časnik preveč liberalno usmerjen, so osnovali svoje glasilo *Glas* (1872–1875) in pozneje ustanovili še svoje društvo Gorica. Leta 1876 je prišlo do sprave, obe društvi sta se ponovno združili in ustanovili enotno društvo goriških Slovencev *Sloga* – takrat je *Soča* postala njihovo skupno politično glasilo. Njeno politiko je oblikoval dr. Anton Gregorčič, urednik pa je postal Andrej Gabršček. Ta dva sta ob ponovnem razcepu in koncu slogaštva ustanovila *Novo Sočo* (1889–1892), „stara“ *Soča* pa je prevzel Josip Tonkli, vendar je bila že ob koncu leta 1892 ponovno v rokah Andreja Gabrščka – tokrat kot izdajatelj in odgovornega urednika. Leta 1900 je *Soča* postala glasilo Narodno napredne stranke za Goriško. Izhajala je s priloga-mi *Primorec* (1893–1897), *Gospodarski list* (1887–1901) in *Kažipot* (1894–1911) vse do leta 1915, ko je moral Gabršček zapustiti Gorico. Prim: A. Troha Jejič, *Glasilo Soča na spletnem portalu dLib.si*, na: <http://www.kamra.si/Default.aspx?module=4&id=121> (pridobljeno 12. 3. 2015).

³⁰ *Odprto pismo*, v: RK VII (1895), platnice.

dijakov. Skratka, bil je zelo delaven in neumoren, kar se je končno poznalo tudi na njegovem zdravju. Po mirovni konferenci, na katero je tudi Mahnič poslal protestni memorandum odtujitvi jugslovanskega primorja, je tudi otok Krk pripadel Kraljevini Italiji. Mahnič je imel do Italijanov korekten odnos, vendar jim ni zaupal. Ko je želel na zdravljenje v Zagreb, mu najprej niso pustili, nato so mu celo dali ladjo, ki ga je namesto v Senj odpeljala v Ancono, od koder je odšel v izgnanstvo v Rim, kjer je bival v Frascatiju v veliki revščini in stalni molitvi od aprila 1919 do marca 1920, ko se je hudo bolan vrnil na Krk. Na zdravljenje v Zagreb je odšel 1. julija, vendar mu je za zdravljenje zmanjkalo denarja. Vrnil se je na Krk, da bi prodal nekaj vina in se vrnil na zdravljenje. V svojo hišo v Zagrebu ga je povabil nadškof Bauer, tam pa je 14. decembra 1920 mirno umrl.³¹

V oporoki je zapisal, da želi, da se mu na grob postavi preprost križ z napisom »Antonius, episcopus Veglensis«, da ne želi pogrebnih govorov in naj se ne piše njegova biografija, vendar teh želja njegovi prijatelji in učenci ne bodo mogli upoštevati, piše Petar Grgec.³²

Pokopan je bil na zagrebškem pokopališču Mirogoj, od koder so ga l. 1929 prenesli v cerkev sv. Frančiška Ksaverja v zagrebškem Ksaverju. 82 let po smrti, 23. novembra 2002, so truplo Božjega služabnika prenesli v njegovo stolnico na Krk.³³ V letu 2011 je kongregacija za svetnike dovolila postopek in pooblastila krškega škofa, da vodi in izvrši škofijski postopek za Mahničevo beatifikacijo. Krški škof Valter Župan (1998–2015) je zato 10. februarja 2013 podpisal odredbo za začetek škofijskega postopka ugotavljanja svetosti in življenja po krepostih Božjega služabnika Antona Mahniča. Na podlagi dekreta št. 904/2013, z dne 9. decembra 2013, krškega škofa Župana, se je postopek uradno tudi začel.³⁴

Za osvetlitev njegove osebnosti morda samo še nekaj malenkosti iz Mahničevega vsakdana, kakor jih je povzel njegov tajnik: »Ora et labora!« Tega se je držal škof Mahnič. Pozimi ali poleti je šel spat ob 22. uri, vstajal je redno ob 5. uri. Do 6. je meditiral in za tem maševal. Potem je bil še pri maši, ki jo je daroval kaplan ali kancler. Tej maši je želel prisostvovati. (...) Ob 8., 11. in 15. uri in pred sprehodom je šel v pisarno. Sam je odpiral službeno pošto, naročal, kako se naj rešijo važnejši spisi. Ves ostali čas je bil Mahnič ali v knjižnici ali v kapeli. Pred in po kosilu si je vzel čas za adoracijo, prav tako po sprehodu in po večerji. Ob koncu večera, po večernicah in skupni molitvi rožnega venca, je pregledal še dnevno časopisje. V obednici je bil običajno tiho, zato so bili tiho tudi njegovi sodelavci. Vedno je bil zatopljen v svoje misli, razmišljal je o kakšnem članku

³¹ Prim. Klemenčič, n. d., str. 14–15; A. Pilepič, *Iz Mahničevega života*, v: *Čas XV* (1921), str. 227, 233–237; P. Grgec, *Smrt prognanika*, v: *Čas XV* (1921), str. 259, kjer najdemo več tudi o Mahničevem memorandumu pariški konferenci.

³² Prim. P. Grgec, *Poslednji dan biskupa Mahniča*, v: *Čas XV* (1921), str. 263.

³³ Prim. S. Ilijčić, *Životopis sluga Božjega Antuna Mahniča*, v: *Mahničevo slovo: glasnik postulaturne sluga Božjega Antuna Mahniča* (ur. S. Ilijčić), Krk 2014, 5. Prim. Klemenčič, n. d., str. 15.

³⁴ Prim. S. Ilijčić, Saša, *Priprave za otvaranje postupka*. n. d., 6–7; S. Ilijčić, *Dekreti o otvaranju Postupka*, n. d., str. 17.

ali meditiral. Jedel je zelo malo. Njegova glavna hrana je bila juha in zelenjava. Mesa je vzel le malo ali sploh nič. Že iz otroštva pa je imel tudi slabe zobe. S sošolcem sta namreč lovila metulje lepidopterje in pri tem pregazila neko fur-lansko njivo. Gospodar je ves besen ujel Mahniča in ga z vso močjo udaril po zobeh. Od takrat naprej je težko grizel. Pri mizi ni prenašal opravljanja in obre-kovanja niti svojih najostrejših sovražnikov liberalcev in antiklerikalcev. V njih je namreč videl žrtve, ne toliko iz hudobije, ampak neznanja. Zato je večkrat ponavljal, da svetu ne manjka toliko vera, kolikor mu manjka logika. Vsak dan je šel na sprehod, pri tem se na vreme ni oziral. Zaradi svoje filozofije je bil re-alen optimist, v svojih načelih pa trd kot kamen. Sveto pismo je znal na pamet, bil je živa konkordanca, točnejša in bolj gotova od tiskane.³⁵

5.2 Nadškof Francišek Borgia Sedej

Nadškof Sedej je vodil škofijo precej dolgo (1906–1931), več časa kot njego-vi trije predhodniki skupaj, in tudi v obdobju, ki ga zajema *Kronika*, v kateri je večkrat omenjen. Kot bomo videli, je bil povezan tako s škofom Mahničem, kot tudi s kardinalom Missiem in škofom Jegličem, torej pomembnimi osebnosti tistega časa in je tako kot metropolit tudi sam stopil v vrsto najpomembnejših mož naše zgodovine.³⁶

Francišek B. Sedej se je rodil 10. oktobra 1854 Lovru in Mariji Bevk v Cerknem. Doma so imeli srednje premožno kmetijo. Oče je imel dva šolana brata, zaposlena v sodnih uradih v Tolminu in Ajdovščini. Mati je bila pred poroko kuharica pri bratu Janezu Bevku, vikarju na Libušnjem, kjer je bil za pastirja tudi Simon Gregorčič, poznejši pesnik in to je bil prvi stik med družinama. Prva dva razreda je Francišek opravil v domačem kraju, nato pa so ga na prigo-varjanje sorodnikov poslali na pripravo za gimnazijo v Gorico, na katero se je vpisal leta 1866. Sprejet je bil tudi v goriški konvikt in tako rešen gmotnih težav. V bogoslovju ga je sprejel nadškof Gollmayr, njegov predstojnik pa je bil Alojz Zorn, kasnejši Gollmayrov naslednik. 26. avgusta 1877 je bil v Gorici posvečen v mašnika. Najprej je bil eno leto kaplan v Cerknem in Šebreljah, potem ga je nadškof poslal študirat teologijo na Dunaj. Avguštinaj je Sedeju vtisnil znači-len pečat tedanje srednjeevropske Cerkve: novosholastično teološko usmeritev, določeno legalistično gledanje na moralna in verska vprašanja, bolj racionalen kot izkustven pristop k transcendenci, smisel za hierarhičnost rimske Cerkve in pokorščino do papeža ter lojalnost do vsake postavne oblasti, predvsem do cesarja in monarhije.

³⁵ Prim. Pilepič, *Iz Mahničevega života*, str. 230–233.

³⁶ Življenjepis je povzet po T. Simčič, *Sedejeva življenjska pot*, v: *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. E. Škulj), Celje 1988, 48–63 (dalje: *Sedejev simpozij*) in A. Sedej, *Sedej Francišek Borgia*, v: *PSBL*, zv. 3, str. 319–323, razen, če uporabljamo druge vire, ki jih posebej navajamo.

Na povabilo nadškofa Missie se je vrnil na goriško nadškofijo in prevzel več pomembnih funkcij Pastoralne usmeritve, delo nadškofije in poglede nadškofa Missie je spremljal od blizu, zadolžitve pa je ohranil tudi pod nadškofom Jordanom.³⁷ Kot Missiev drugi naslednik (posvečen l. 1906) je lahko uresničeval njegove smernice: obnovitev izhajanja uradnega škofijskega glasila *Folium ecclesiasticum*, potrebnost duhovnih vaj za duhovnike, obnovitev pastoralnih konferenc, skrb za semenišče in vzgojo duhovnikov, Marijine družbe in marijanske pobožnosti, sodalitete, pobožnosti do Srca Jezusovega in adoracije pred Najsvetjšim, poživitev cerkvene glasbe, brezpogojna pokorščina do sv. očeta itd.³⁸

Zagovarjal je prepričanje, da mora biti Cerkev nadnarodna in univerzalna, zato je tudi nasprotoval slovanskemu bogoslužju, Majniški deklaraciji in spomenici duhovnikov sv. očetu, predvsem pa političnim razprtijam, saj je pozival, da naj slovenski in furlanski katoličani nastopajo skupaj. Trudil se je za mir in spoštovanje med Slovenci, Furlani in Italijani. Vedno je bil zavzet Slovenec, le da je gledal slovensko prihodnost v perspektivi avstroslavizma, rešitvi v okviru habsburške monarhije, zato so ga fašisti zmerjali z »avstrijakantom«.

Med vojno je, sam begunec, tudi duhovnikom svetoval naj odidejo s svojimi župljani v begunstvo. Bil je pobudnik odborov za pomoč beguncem tako v Ljubljani, na Dunaju kot tudi v Italiji. Po vojni je svoje sile usmeril v duhovno, moralno in materialno obnovo od vojne prizadete škofije.

Po uveljavljanju fašizma se je zavedal, da ima Cerkev velik pomen pri ohranjanju materinščine. Upiral se je nastavitvi italijanskih duhovnikov na slovenske župnije. Ko so fašisti ukinili slovenščino na osnovnih šolah, je 1929 izdal pastirsko pismo, v katerem poudarja pomembnost materinščine pri verouku. V ta namen je ustanovil farne šole, v katerih so duhovniki lahko učili v slovenščini in so se otroci učili branja in pisanja v materinščini. Malo pred smrtjo leta 1931 je skupaj s škofoma A. Fogarjem in T. Pederzolljem izdal *Normae*, ki so urejale uporabo materinščine pri verouku in bogoslužju.

Sedej je bil brez dvoma izjemna osebnost. S svojo dejavnostjo je posegal dejansko na vsa področja življenja, poleg pastore tudi na področje cerkvene glasbe, umetnosti, duhovnosti, pisateljavanja, tiska; bil je torej velik človek, ki je v svojem času močno zaznamoval vsa področja življenja.

»Po 24 letnem škofovanju je nadškof Sedej zaprosil sv. očeta, da bi bil razrešen težke in odgovorne službe. To mu je bilo naklonjeno dne 2. nov. 1931. Sv. stolica je tedaj imenovala msgr. Ivana Sirottija, bivšega ravnatelja semenišča v Kopru, za apostolskega administratorja goriške nadškofije. Malo dni pozneje,

³⁷ Prim. A. Sedej, *Missia in Sedej*, v: *Missiev simpozij*, str. 170. Sedej je bil kanonik, nadzornik verouka v slovenskih javnih in zasebnih šolah mesta Gorice, cerkveni zastopnik v goriškem deželnem šolskem svetu, prosinodalni izpraševalec, član škofijskega sodišča in škofijski ekonom.

³⁸ Prim. FE, 1901, str. 55, 69; 1906, 1, 28.

dne 28. nov. 1931, je knezoškof Sedej zatisnil svoje trudne oči in ob njegovem truplu, zagrnjenem v nadškofovske paramente in izpostavljenim tri dni v nadškofijski kapeli sv. Križa, se je naše ljudstvo zavedlo, da je izgubilo očeta in zaščitnika ter je v nemi žalosti jokalo kot v predslutnji težkih dni. Dne 3. dec. 1931 so se izvršile žalne pogrebne slovesnosti: videmski nadškof msgr. Nogara je imel črno pontifikalno sv. mašo, žalni govor je imel kanonik teolog msgr. Ivan Kren.³⁹ Nato se je razvil nepregleden pogrebni sprevod, v katerem so jokajoči verniki spremljali svojega nadpastirja na Sv. Goro, kjer sedaj počiva ob strani kard. Missie.⁴⁰

5.3 Duhovnik in pesnik Simon Gregorčič

»Goriški slavček« Simon Gregorčič je omenjen tudi v *Kroniki*, saj je bil »sin soške doline«, obenem pa na kulturno-leposlovnem področju večkrat kamen spotike, vsaj v odnosu z Mahničem.⁴¹

Njegov rod je na Tolminskem izpričan že dolga stoletja. Očetu Jerneju (1823–1905) in materi Katarini, r. Gabršček (1816–1891), se je Simon rodil 15. oktobra 1844 na Vrsnem, umrl pa je v Gorici, 24. novembra 1906. Pokopan je pri sv. Lovrencu pod Libušnjem. Rod je bil močan, družine z veliko otroki, po značaju so bili preprosti hribovski ljudje, iskreni in pobožni. Družine so se preživljale s trdim delom na majhnih posestvih, vendar so si zaradi skromnosti, delavnosti in varčnosti znale pridelati vsakdanji kruh.

Najprej ga je poučeval domači kaplan in katehet Janez Bevk. Jeseni 1852 je prišel na goriško normalko, naredil tri razrede in se vpisal na gimnazijo, ki jo je obiskoval do leta 1864. Tudi kot bogoslovec je bil odličen študent. Kolebal je med študijem bogoslovja in klasičnih jezikov. Kljub žrtvam se je odločil za prvo možnost. Posvečen je bil 20. oktobra 1867. Poleg klasičnih jezikov grščine in latinščine in tečajev hebrejščine, kar mu je kasneje služilo za prevajanje svetopisemskega besedila, je študiral še slovanske jezike (srbohrvaščino, češčino), italijanščino in furlanščino ter uradno nemščino.

Septembra 1868 je dobil dekret za prvo kaplansko mesto v Kobaridu. Njegov predstojnik, župnik in dekan je bil Andrej Jakše, moder, dober in skrben duhovni voditelj, saj ga je spoštoval in razumel ter prvi v njem odkril resničnega pesnika. Zaslovel je tudi kot dober pridigar, kasneje pa je deloval še na prosvetnem področju. Začel je učiti verouk in leta 1871 s prijateljem Nacetom Gruntarjem v Kobaridu ustanovil prvo čitalnico. Postajal je duša čitalnice in leto

³⁹ Ivan (Janez Krstnik) Kren (Trst, 15. 6. 1871–Trst, 31. 3. 1944). V duhovnika je bil posvečen 15. 7. 1894. Na nadškofiji je opravljal več služb in bil kanonik, prelat in prosinodalni izpraševalec. V *Statusu* iz leta 1942, str. 117 je njegovo ime zapisano v italijanščini »Giovanni Battista«.

⁴⁰ Klinec, *Zgodovina goriške nadškofije*, str. 50.

⁴¹ Vsebinska je povzeta po: M. Breclj, *Gregorčič Simon*, v: *PSBL*, zv. 1, str. 482–492.

kasneje se mu je pri tem delu pridružila še nova kobariška učiteljica Dragojila Milekova, s katero sta stkala pristne, iskrene prijateljske vezi.

Že leto kasneje je bil prestavljen za kaplana v Rihemberk (Branik), kjer pa ni bilo tako živahnega stika z domačini in tudi ne tako bogatega kulturnega življenja. Obenem se z leti tudi z župnikom Brezavščkom⁴² nista najbolj razumela, saj sta si bila karakterni zelo različna.

Leta 1876 je prvič resno zbolel in celo razmišljal, da bi pustil kaplansko službo in šel študirat klasično filologijo na Dunaj, kjer je študij tudi vpisal, vendar je uspel narediti le tri semestre. Iz ordinariata so mu končno dovolili začasno upokožitev, zato se je leta 1881 poslovil iz Rihemberka. Želel je biti nastanjen na Gradišču pri Prvačini. Brez dekreta se je odpravil tja, saj so farani sami prišli ponj. Že konec leta 1882 se je ogrel za nakup kosa Tominčevega posestva, kjer je začel kmetovati. Tako je bil vikar Gradišča brez dekreta in kmet. Leta 1885 si je začel zidati svojo hišo, dve leti kasneje pa dal odpoved vikarski službi zaradi nerednega plačevanja bere. Tako se je preselil v svojo hišo. Zaradi raznih težav (s tiskom knjig, nadškofija mu je ukazala, da mora imeti vrata cerkve med mašo zaprta, slabo sprejete druge poezije) je imel leta 1889 drugič resne težave s srcem. Zato je leta 1901 počasi začel odprodajati svojo posest in se je leta 1903 naselil v Gorici, kjer je v Šolskem domu živel do smrti.

Novica o smrti je odjeknila po vsem slovanskem svetu. Od njega so se poslavljali v vseh večjih vaseh in krajih (Solkan, Kanal, Volče) in ga spremljali do Kobarida, kjer je v cerkvi truplo ostalo čez noč. Naslednje jutro se je po molitvah sprevod odpravil k sv. Lovrencu, kjer so ga pokopali za cerkvijo.

Prvi pesniški tekst, ki ga poznamo, je *Pozdrav Tolmincem*. Tega je sam bral na nastopu leta 1863 v tolminski čitalnici. Prve zbrane *Poezije* so izšle aprila 1882. Slovenska javnost jih je sprejela z navdušenjem. Še posebej se je nad njimi navduševal ljubljanski škof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Verjetno je prav njegova podpora podžgala nasprotovanje konservativnega tabora proti Gregorčiču.⁴³ Nov val nasprotovanj se je dvignil leta 1888 ob izdaji drugega zvezka *Poezije II*. Tokrat je svoj glas povzdignil tudi dr. Anton Mahnič, ki je sicer v RK I (1888), zv. 1, str. 79, Gregorčiča pohvalil, predvsem njegovi pesmi *Prstan* in *Soča*. Do njegovih načelnih in motivnih zablod pa se je Mahnič opredelil v *Dodatku k Dvanajstim večerom*, kjer je predvsem kritiziral Človeka nikar! kot panteistični fatalizem in pripomnil, da dišita *Ujetega ptiča petje* in *V celici* močno po panteističnem duhu.⁴⁴

⁴² Ivan Brezavšček (Levpa, 7. 5. 1879–Trst, 1960).

⁴³ Prim. M. Ambrožič, *Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar: njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev*, v: *AES* 25 (2003), str. 195–197.

⁴⁴ Prim. I. Pregelj, *Mahnič in slovensko slovstvo*, v: *Čas* XV (1921), str. 183. D. Strižbrnj, *Simon Gregorčič: Pota in cilji*, Bilje 2006, str. 14, na začetku navaja Gregorčičev življenjepis, ki ga je spisal Anton Medved, v katerem pripomni: »Dr. Anton Mahnič, profesor bogoslovja v Gorici, je sicer priznal Gregorčiču velik pesniški dar, toda nekatere njegove pesmi prvega in drugega zvezka je obsojal

Morda konflikt z Gregorčičem Mahnič najbolje predstavi sam v RK, v članku *Dodatek k petdesetletnici pesnika Gregorčiča*: »Dne 14. meseca oktobra je izišel 28. snopič *Slovenske knjižnice*, katero izdaja v Gorici g. Andr. Gabršček. Vže vsebina tega snopiča je morala izobraženega Slovenca mikati, da bi segel po njem: *Petdesetletnica rojstva Simona Gregorčiča*!. Tudi naše ime je v slovstveno zgodovino pesnika Gregorčiča vpleteno; naravno tedaj, da so se nam ob tej knjižici obudili stari spomini. Da bi bili mi pesnika Gregorčiča nevsmiljeno raztrgali ter obsodili na dno pekla – to ne more trditi le zaslepljena strast. Pač pa smo prednosti Gregorčičeve muze osvetlili kakor nihče drug pred nami; le to se nam je vstelo v neodpustljiv greh, da nam niso ugajale nekatere pesmi. Predrznili smo se imeti svoje prepričanje. Radovedno smo segli po 28. snopiču *Slovenske knjižnice*. Pa kako smo se zavzeli, ko smo tukaj našli izbrane večinoma ravno take pesmi, katere smo ali izrečno grajali ali katerih misel sploh se ne zлага z načeli, ki jih v pismu in z besedo zagovarjamo. (...) Pa mi ne zamerimo ta pot pesniku samemu, mariveč izdajatelju, kateri je pač preočitno pokazal namen svoje izbirke. Petdesetletnica pesnikova bi imela le služiti političnemu strankarstvu na Goriškem. Ž njo se je namerjalo oživiti spomin na našo kritiko Gregorčičevih poezij pa kar je ž njo v zvezi ter s tem zopet duhove nadražiti na nas, ki se nočemo pokoriti političnemu diktatorstvu ‚Sočiné‘ stranke. (...) Sicer je pa najhuji strup skrit – v repu. Tu govori telegram s Štajerskega mej drugim, da pesnik nosi trnjavo krono narodnega mučeništva, in v dan njegove slavnosti ‚ne bode pod njegovo streho farizejev in štreberjev‘. Ako bi se hotelo pesnikovo mučeništvo vzeti morebiti tako, da je kaj trpel od cerkvene oblasti, kakor se je raznašalo po svetu in se še raznaša, bi morali mi odločno protestovati proti takemu obrekovanju, akoravno stvar neposredno ne zadeva nas. (...) Toda svet vedi, da Gregorčič ni niti od katerega ordinarijata niti od bratov duhovnov ničesar trpel. Če je kaj trpel, je trpel edino le od naše kritike.«⁴⁵

6 PREDHODNE OBJAVE

Razen pretipkanih štirih zvezkov *Kronika* v celoti nikdar ni bila izdana ali objavljena v kakšnem delu. Tudi tako velik obseg, kot je objavljen v tem delu, še ni bil objavljen. Določene manjše odseke so uporabili v raznih drugih publikacijah. Nekaj so je objavili v Župnijskem glasilu, predvsem pa je ta vir uporabljal Silvester Gabersček v knjigi *Župnija Marijinega vnebovzvetja Tolmin*.⁴⁶ V njej se

z naravnega, verskega in tudi zgolj estetskega stališča in potegnil za sabo večino slovenskega duhovništva. Ta mahničeva obsodba je bila za Gregorčiča najhujši udarec, ki ga do smrti ni mogel popolnoma preboleti.«

⁴⁵ Gregorčič je Mahniča spodbodel s pesmijo *Prijateljem*, ki je bila objavljena v omenjeni knjižici. »Zahrula name je, nevihta s Krasa! / Kako morilen, groben dih je njen! / Uboge cvetke mojega Parmasa / Vije, drobi in klesti bič leden; / Oropal jih vihar je vsega krasa, / Na nje natrosil gosto prah strupen, / Na vso to kvar pa še dolži vrtnarja, / Češ: ‚cvet otrovan narodu podarja?« RK VII (1895), n. d., str. 129–131.

⁴⁶ S. Gabersček, *Župnija Marijinega vnebovzvetja Tolmin*, za aktualno obdobje predvsem str. 33–35, 39–45. O tem obdobju so pisali v

je tudi dotaknil napada na kaplana Kodermaca, ki ga omenja *Kronika*, in protesta župnika in dekana Rojca zaradi pritiska Italijanov. V celoti pa je izpustil zaplete ob aneksijski slovesnosti, ki jih *Kronika* na široko predstavi, kar je razumljivo, saj je v knjigi zelo sumarično in poljudno povzel vso zgodovino in predstavil pomembne dogodke, osebe, zgodovinsko-umetniško bogastvo tolminske župnije in župnijske cerkve, ni pa se spuščal v znanstveno razpravo *Kronike*, kar je razumljivo glede na vsebino pričujoče knjige. Takratni župnik Dominik Brus je v uvodu povzel: »Že kar nekaj let je preteklo, ko sva se z g. Silvestrom Gabrščkom pogovarjala, da bi bilo dobro zbrati v eno knjigo mnoge podatke in zapise, ki so raztreseni vsepovsod (...) Tako se je tudi Silvester lotil dela z vso vnemo. Kar nekaj let je trajalo. Veliko stvari je bilo zapisanih in raztresenih po raznih publikacijah. Marsikaj pa je bilo potrebno na novo pregledati in preveriti resničnost podatkov. Prav gotovo to ni bilo lahko delo (...) V knjigi, ki je pred vami, boste lahko našli veliko podatkov, ki do sedaj niti niso bili objavljeni. Knjiga nas popelje iz starih časov do danes.«⁴⁷

7 ORIGINALNI ZAPISI

Originalna *Kronika* je pisana na roko. Sestavlja jo več različnih zvezkov. Seznam arhiva deli *Kronike* v tri področja: a) *Liber memorabilium parochiae et decanatus Tulmini*.⁴⁸ To so prepisi raznih aktov in dokumentov, ki se nanašajo na Tolminsko od 11. do 19. stol. in jih je sestavil ob koncu 19. stol. župnik in dekan v Tolminu, Josip Kragelj; b) *Kronika 1881–1883*, ki jo je tudi sestavil Kragelj; c) *Tolminski dušni pastirji – prispevki za farno Kroniko*, ki jih je napisala Terezija Leben v novejšem času, zajemajo pa čas od leta 1871 dalje.⁴⁹ Za drugo polovico 19. in prvo tretjino 20. stol. obstajajo štirje zvezki *Kronike*. Zvezki so različnih dimenzij in na hrbtu nimajo nobenih zaznamkov ali naslovov.

Za obdobje prve svetovne vojne sta aktualna zvezka III in IV. Zvezek III je vezan v trde platnice, sivo zelene barve v plastificirani imitaciji tkanine, velikosti 29,4 x 20,6 cm. Na sredini je bela nalepka z na roko napisanim naslovom *Kronika III*. Notranji listi so črtasti, velikosti 28,7 x 19,4 cm. Strani so označene

Glasilo župnije Tolmin, letnik XI, št. 2, 3 in letnik XII, št. 1, 3 o dekanu Kraglju in Rojcu, vsebina je povzeta tudi po pričujoči *Kroniki*.

⁴⁷ Gaberšček, n. d., str. 6.

⁴⁸ *Spominska knjiga župnije in dekanije Tolmin*.

⁴⁹ ŽA, Index... Zadnji zapisi so za leto 1959. Njen priimek je sicer v matičnih knjigah zapisan Leben. Glede na zadnji zapis smo v matičnih knjigah našli Terezijo Leben, Poljubinj 15, hči Andreja in Marije r. Špohar. Rojena je bila 6. 9. 1875 v Tolminu h. št. 91 in isti dan tudi krščena. Krstil jo je prvi kaplan Andrej Skrt. Botra sta bila Jože Leben in Maria Podbersič. V krstni knjigi je kraj zabeležen kot Poljubinj 91, čeprav je v vseh drugih knjigah zabeležen kraj rojstva Tolmin. Kasneje je bivala v Poljubinju 15, tako je zavedena tudi v Status animarum IV. Hišno ime je bilo Klostjer – Pikč. Opravila je tudi velikonočno dolžnost. Opomba pa kaže na to, da gre za pravo osebo: »služila pri tpreč. msgr. J. Kraglju T[olmin?].« Umrla je 25. 10. 1962 v Tolminu. Prejela je vse zakramente. Naslednji dan jo je pokopal kaplan Venceslav Črnigoj. Prim. ŽA, *krstna knjiga* (1868–1882); *mrliška knjiga* (1936–1974). Zanimivo, da podatkov o birmi ni mogoče najti, saj so zadnji podatki za l. 1879, ko je bila Terezija premlada za birmo in nato šele za l. 1886, kjer pa je v seznamu ni mogoče najti. Prim. ŽA, *birmanska knjiga* (1819–1879); (1886–1899).

od 1 do 198. Zadnjih osem strani je praznih. Na prvi strani je opomba: »I. Dodatek h *Kroniki II. tolminske župnije 1877–1894*. Prva in druga tolminska *Kronika*, ki jo je napisal župnik-dekan Jožef Kragelj, ima le malo o življenju in delovanju 37 letnega tolminskega dušnega pastirja J. Kragla. Potrebna je bila dopolnitev. Župnik Anton Štrancar je zaprosil za pomoč upok. duh. Alojzija Kodermac, zelo veččega v pisanju kronik. Nudil mu je potrebno dokumentacijo, dal navodila, dopolnjeval, kritiziral in ob enem dobro honoriral delo. Tako so nastali trije dodatki k I in II. Kragljevi *Kroniki*. V tej III *Kroniki tolminske župnije* še marsikaj manjka. Morda se bo še kdo posvetil temu delu. Anton Štrancar žpk.«⁵⁰ Opomba nima datuma. Podobno Štrancar zapiše tudi v svojih *Spominih I.*, takoj na začetku: »Zadnjo kroniko o tolminski župniji je napisal č. g. kanonik Jožef Kragl, žup. dekan tolminski. Nasledniki: kanonik, dekan Ivan Rojc, monsg. dekan Jožef Vodopivec niso[sta?] pisali[a?] kronike. Zelo primerno se mi je zdelo, da bi vsaj v glavnih potezah povzeli o tem dolgem razdobju: zadnja leta dekana Kraglja, doba dekana Rojca in Vodopivca ter moja leta. Tako je nastal III. – IV. – V. zvezek tolminske *Kronike*. Na razpolago so še *Oznanilne knjige* in nekaj dokumentov. Sam tega dela ne bi zmoget. Obrnil sem se na g. Alojzija Kodermaca, župnika v Kožlani v Brdih. Bil je 44 let župnik v Volčah, 4 leta kaplan v Tolminu. Napisal je že volčansko žup. *Kroniko*, osebno je poznal dekana Kraglja, Rojca in Vodopivca. Gospod Kodermac je razgledan človek, rad pomaga ter večč v pisanju *Kronik*. Moji prošnji za pomoč pri pisanju tolminske *Kronike* se je rad odzval. Zbral sem mu potrebne knjige in dokumente ter mu peljal v Kožlano. Neumorno je gospod delal pol leta in maja leta 1971 je bilo delo pri koncu in sicer: dodatek h *Kroniki* Kraglja, *Kronika* iz časa Rojca, *Kronika* iz časa Vodopivca. S tem se je g. Kodermac spet skazal prijatelja in dobrotnika, kljub 79. letom starosti.«

Za nas so zanimive strani od 156 do 190, ki poročajo o letih 1914 in delno 1915. V letu 1914 je dodano še Šolsko poročilo o malem semenišču v Gorici za šol. l. 1913/14. V letu 1915 pa so dodani sezname kaplanov in župnikov v Tolminu, duhovnikov, ki so izšli iz župnije Tolmin, poročilo o cerkveni hiši, kjer je opomba 1911, kot bi le-to spadalo v to leto, čeprav v letu 1911 ni o tem zapisu nobenih besedil ali opomb. Na koncu sta v letu 1915 dodana še seznama učiteljev na tolminski šoli in okrajnih šolskih nadzornikov. S tema seznamoma se *Kronika III* zaključí.

Zvezek IV je vezan v trde kartonaste platnice. Spredaj je polepljen s štirimi slikami. Na vrhu je slika Tolmina z župnijsko cerkvijo, ki je prepleljena čez drugo fotografijo, njene vsebine ni moč razbrati. Pod njo sta dve sliki: levo je slika kamnitega tabernaklja glavnega oltarja župnijske cerkve, ki ima pred ta-

⁵⁰ ŽA, *Kronika III.*, str. 1.

bernakljem tablo z napisom »evharistični shod v Tolminu–7.–8. IX. 24«. Desno od te slike je spomenik žrtvam prve svetovne vojne, vdolan na fasado župnijske cerkve. Te fotografije so prilepljene na podlago, ki se vidi na spodnji tretjini platnice. V desnem spodnjem kotu sta na tej beli podlagi narisana dva ptička na veji, levo pod sliko tabernaklja pa je s svinčnikom dodan naslov *Kronika IV*. Zvezek ima mere 33,9 x 21 cm in obsega strani od 1 do 148. Zadnja stran je prazna. Strani niso označene na sredini na vrhu, ampak na vrhu ob zunanjih robovih. Za nas so aktualne strani od 1 do 74 in nekaj drugih strani iz leta 1928, ki poročajo o smrti in pogrebu msgr. Rojca. Na platnicah znotraj je tako kot pri zvezku III opomba: »*IV Kronika*. Mons. Ivan Rojec ni pisal kronike o svojem delovanju v tolminski župniji, kjer je preživel 14 let. Najbližji mu je vedno bil, kot tolminski kaplan in nato kot volčanski župnik g. Alojz Kodermac. Anton Štrancar, tolminski župnik je prosil g. A. Kodermaca za pomoč pri oskrbi te četrte *tolminske Kronike*. Prav tedaj je g. Al. Kodermac upok. duh. v Kožlani pisal svoje spomine – tolminski župnik mu je preskrbel vse potrebne dokumente, pomagal pri sestavljanju, dopolnjeval in na koncu iz svojega honoriral celo. Tako je nastala ta *IV tolminska Kronika*. Mons. I. Rojec je bil veliki mož in goreč dušni pastir – vreden je našega spomina. Anton Štrancar.«⁵¹ Opomba je tudi tukaj brez datuma.

Zvezek ima med vsemi največ dodatkov, kar pove že naslovnica. Ob robovih je s črto ločen prostor, kjer so dodane vsebinske opombe in razdelki, za lažje iskanje po vsebini. Dodano pa je tudi veliko drugega gradiva: podobica župnika Rojca ob prihodu v Tolmin, njegova slika in osmrtnica ter nekaj pisnih dokumentov, npr. *Zapisnik posveta k pripravi za evharist. shod dne 30. VII. 24.*

8 TIPKARSKI PREPIS

Kronika je tipkana na različno tanek papir, samo enostransko, na desni strani. Na sredini na vrhu so označene strani. Razdeljena je na 6 zvezkov: I., II., III., IV, IVa in V. Vsak zvezek je vezan v trde platnice, oblečene v bordo rdečo tkanino. Zunanje mere vseh zvezkov so enake: 29,4 x 21,4 cm, notranji papir pa ima mere 28,7 x 20,8 cm. Na gornji polovici platnic je vdolben pozlačen naslov, ki ima zaporedno številko in letnice za obdobje, ki ga obsega. Naslov z enako vsebino je tudi na hrbtišču posameznih zvezkov. Poleg izvoda *Kronik* v arhivu, hranijo v župnijski knjižnici v Tolminu še dva identična tipkopisa. Očitno je Oblesčakova naenkrat tipkala tri kopije, kar je bila modra poteza tudi zaradi ohranjanja in varovanja tega vira. Oblesčakova je svoje poklicne sposobnosti očitno uporabila tudi v dobro župnije.

⁵¹ ŽA, *Kronika IV*, brez oznake strani.

V našem primeru sta aktualna zvezka III in IV: *KRONIKA III 1877–1915* in *KRONIKA IV 1915–1923*. Zvezek III vsebuje 97 strani, za nas so zanimive tiste od 78 do 95 in še dve strani pisma o oglejski baziliki, ki nista označeni, kar skupaj znaša 20 strani. V zvezku IV, ki vsebuje 132 strani, so za nas zanimive strani od 1, ki ni označena, do 54. Papir v tem zvezku ima nekoliko večjo gostoto.

9 RAZLIKE IN POSEBNOSTI

Obleščakova se je zelo potrudila. Kljub vsemu se pojavi nekaj razlik in posebnosti v pretipkanem besedilu, predvsem pri imenih in posebnih znakih, npr. na str. 159: v originalu priimek »Kragl« je v pretipkanem besedilu »Kragelj«, ali pa je narejena okrajšava monsg., ki je v originalnem besedilu izpisana. Tudi druga imena včasih izpiše s celo besedo, pa je v originalu okrajšano, npr. na str. 41 Anton, ali izpusti inicialko imena »V.« in dopiše le priimek »Bele«, kot je tudi v originalu. Podobno večkrat tudi izpiše celo besedo, ko original uporablja krajšavo, npr.: prih. – prihodnja konferenca. Tudi priimek »Makuz« vedno piše z »z«, čeprav je v originalu pisan s »c« (npr. str. 180). Na str. 171 je namesto znaka za paragraf (§) uporabljena okrajšava »parag.«. Včasih namesto vejice v originalu zapiše pomišljaj, npr. na strani 22: »Tudi oni nabirajo blago, celo konje – prave oblasti ni.«

Razlike so torej predvsem pri okrajšavah, izpisih imen in priimkov ter nadomeščanju vejic s pomišljaji, zato vsebinsko ustreza izvirniku.

Tudi besedila ne manjka veliko. Sem ter tja se zgodi, npr. na str. 91, ko govori, da bo »gospod dekan sam pobiral listke, da bo ob tem spoznal farane.«, da je »bo« v prepisu izpuščen. Včasih se je zgodilo, da je pretipkovalka izpustila letnico, npr. str. 187, kjer manjka letnica imenovanja učitelja Rudolfa Jelinčiča.

Pri datumih so v pretipkanem besedilu običajno izpisani celi meseci, čeprav so v izvirniku različne oblike datumov: s številkami (arabske, rimske) in okrajšavami za mesece. Teh razlik nismo poenotili, ampak se držimo originalnega zapisa.

Ravno tako datumi: prepisani so celi meseci ali pa l. prepisano leto. Sami se držimo izvirnika. Na nekaj straneh je verjetno pri datumu avtomatično dodala »dne oz.«, npr. str. 36: »Posebno je bil še poudarek, da se to izvrši gotovo do določenega dne oz. roka.«

Spremenila je tudi glagol v »pridite« na str. 46. Originalni zapis ima: »Mirno, odločno in moško pojdite na volišče!«

V vseh primerih smo se držali originala. Navedene strani glede sprememb so iz pretipkanega besedila.

Med besedilom se včasih najdejo tudi razne napake, ko manjka kakšna črka, vejica, ali pa je kakšen kraj pisan različno. V teh primerih je v oglatih okle-

pajih dodana vejica ali prava črka z vprašajem. Če pa gre za večjo spremembo, npr. krajevnega imena, smo razlago dodali v opombo.

Pri biografskih opombah smo skušali dodati čim več podatkov. Pri nekaterih osebah so že v originalu dodani določeni biografski podatki, zato teh oseb nismo dodajali v opombe. Literatura za biografske opombe je natančno navedena med besedilom in v seznamu virov in literature.

10 GLAVNE OSEBNOSTI KRONIKE

Župnik in dekan Rojec sam ni pisal *Kronike*, ravno tako je ni pisal njegov naslednik, župnik in dekan Josip Vodopivec. Na pobudo župnika Štrancarja je to naredil upokojeni župnik Alojzij Kodermac. Prav zaradi teh glavnih osebnosti tega zgodovinskega zapisa bomo posebej predstavili župnika in dekana Ivana Rojca, njegovega kaplana Alojzija Kodermaca, župnika Antona Štrancarja in tipkarico Ljudmilo Oblesčak. Biografija vseh ostalih oseb bo natančneje podana v sprotnih opombah. Veliko gradiva o omenjenih osebnostih je shranjenega v ŽA Tolmin.⁵²

Poleg tega moramo omeniti tudi zvezek *Tolminski dušni pastirji od leta 1870 dalje*. Zvezek ima na platnicah ob naslovu v oklepaju dodano (prispevki za farno Kroniko). Na vrhu je avtorica, ki ima čez prvotno ime Terezija napisano ime Neža Leban. Zvezek ima nekaj zanimivih slik in tudi podatkov, ki dopolnjujejo *Kroniko*. Obsega 127 popisanih strani. Za naše obdobje so najpomembnejše strani od 61 do 82. Označene so na vrhu, ob zunanjih robovih. Obsegajo obdobje od 1914 do 1920. Po tem času vsebina preskoči na leto Rojčeve smrti 1928. Slovnico je besedilo zelo pomanjkljivo, saj večkrat manjkajo pike, velike začetnice in vejice. Kjer smo dodali pike, smo jih postavili v oglat oklepaj [..]. Vejic in velikih začetnic nismo posebej postavljali v oglate oklepaje, ker bi bilo besedilo zaradi tega težko berljivo. Razne črke, ki so pri pisanju v besedah izpadle, ali napačni skloni so dodani v oglatih oklepajih med besedo ali na koncu stavka. Zvezek je malo večji kot A5 format, meri 16,8 x 20,3 cm. Besedilo je pisano s črnilom v modri barvi.

10.1 Avtor originalne *Kronike*, kaplan Alojzij Kodermac

O kaplanu Alojzu Kodermacu v ŽA Tolmin hranijo pretipkan rokopis njegove avtobiografije, vendar je to le prvi del Življenjepisa, ki ima podnaslov

⁵² Predvsem je to mapa »Plebanusi+čedermaci« in fascikel Alojzij Kodermac. Župnik Anton Štrancar je v *Kroniki V*, na notranji strani platnic, dodal opombo: »Mons. Jožef Vodopivec ni pisal kronike. Veliko zanimivih stvari se je dogajalo v letih 1928–1952. Morda ni bilo niti primerno in previdno pisati v letih fašističnega nasilja in kasneje. Vse bi lahko postalo povod tožbe in obtožbe, duhovniki so bili vseskozi med kladivom in nakovalom. Da bi se le nekaj zapisalo, je župnik Anton Štrancar zaprosil g. Al. Kodermaca, bivšega volčanskega župnika, upok. duh. v Kožbani, da napiše to V. tolminsko kroniko. Župnijske dokumentacije ni bilo veliko. Zato je ta *Kronika* bolj splošnega in manj župnijskega značaja. Župnik Anton Štrancar si je želel to *Kroniko* dopolniti, marsikaj dodati, da bi se slišal obojni plat zvona, a žal, ni bilo časa. Tudi sam je marsikaj doživel v času štiriletnega kaplanovanja pod mons. J. Vodopivcem. Morda se bo kdo drugi na to spomnil. Anton Štrancar, žpk.« ŽA, *Kronika V*, začetek, brez oznake strani.

Otroška doba. Obstajata pa tudi dva snopiča fotokopirane, neobjavljene Kodermacove avtobiografije, in sicer od 1921 do 1940 in od 1962 do 1977. Žal manjka vmesni del, ki bi bil za preučevanje še kako zanimiv. Vsi ti deli njegovih *Spo-minov* nam bodo služili za njegovo predstavitev. Ti avtobiografski zapisi bi sicer zaradi obsežnosti potrebovali svojo študijo. Besedo damo kar Kodermacu: »Sem Lojze Kodrmac, rojen 3. februarja 1892, v Hruševlju pri Grobljanovih. Moj oče Miha se je poročil s Karolino Šturm na Groblje, hišno številko 56, vasi Hruševlje. (...) Jaz sem četrti otrok, pred menoj so Rebina, Julija in Fabijan Andrej. (...) Ko sem se rodil, je mama določila, da me bodo dali v šole, da postanem duhovnik. To je večkrat pravila. Fabijan kot najstarejši fant bi postal gospodar na domu. Revček je umrl, a mama o meni ni spremenila svojega načrta in zdi se mi, da tudi oče ne.«⁵³

Na kolonji je bil oče Miha zelo podjeten. Poleg raznih živali, ki so jih redili tudi za prodajo (ovce, purani), je oče prekupčeval tudi z voli, lesom, kupoval zemljo, na kateri je zasajal češnje, v gozdu cepil kostanje in jih prodajal, doma pa je imel tudi gostilno in trafiko.⁵⁴

V letu 1901 so se kolonije osvobodili in postali samostojni. Pred tem so morali kot koloni za določeno posest (vinograd, gozd), ki je bila v lasti večjih kmetij ali posestev oddajati lastniku določen del pridelka. Preselili so se v Britof. 15. septembra 1904 je oče Miha odpeljal sina Lojzeta v Gorico, kjer je naredil sprejemni izpit za pripravnico in vstopil v Alojzijevišče. Prvi letnik je izdelal z odliko. »Lepo je postalo naše dijaško življenje. Zgodaj smo vstajali, bili vsaki dan pri sv. maši, lepo molili in peli, po vrsti stregli pri sv. maši. Lepe so bile naše igre, posebno balincanje, še lepši sprehodi. Šola nas je močno skrbela. Predmete sem težje obvladal, kakor v pripravnici prejšnje leto.«⁵⁵

»Dobro se spominjam pogreba pesnika Simona Gregorčiča. Šli smo ga kropit v hišo na Katarinjen trgu, kjer je umrl. Navdušeni smo bili zanj in ljubili njegove pesmi. Z velikim spoštovanjem smo ga pozdravljali, ko smo ga na svojih sprehodih srečavali. Veličasten je bil pogreb, dijaki vseh šol, seveda le slovenskih, pa tudi slovenski dijaki nemške gimnazije in nemške realke. Velika je bila množica pogrebcev na katarinjevem trgu, kjer je bilo slovo od nepozabnega pesnika, goriškega slavčka. Združeni pevski zbori so mu zapeli njegovo *Nazaj v planinski raj*, profesor dr. Karel Osvald je imel poslovilni govor v imenu slovenske šolske mladine. Ni bilo brez solz. Odpeljali so ga v njegov planinski raj in mi smo potrti in žalostni šli na svoje šolske dolžnosti.«⁵⁶

⁵³ ŽA, Alojzij Kodermac, *Življenjepis*, neobjavljen tipkopis, str. 1.

⁵⁴ Prim. ŽA, Alojzij Kodermac, prav tam, str. 5.

⁵⁵ ŽA, Alojzij Kodermac, prav tam, str. 47.

⁵⁶ ŽA, Alojzij Kodermac, prav tam, str. 51.

V četrtem letniku gimnazije 1908/1909 je vodstvo v malem semenišču prevzel dr. Jožef Srebrnič.⁵⁷ »Spremembo vodstva v malem semenišču smo dobro občutili. Nastajalo je novo, agilno življenje. Gimnazijci so si ustanovili svojo katoliško organizacijo. Zbirali so se v prostorih krščanske socijalne zveze, kjer je stanoval urednik *Novega lista* Kremžar.⁵⁸ Katoliška stranka (klerikalna tudi imenovana) se je na Goriškem razcepila v staro in novo strujo. To je bilo potrebno, da se je razširilo izobraževanje pri slovenskem ljudstvu. Nov duh je nastajal na Goriškem nastajale so nove organizacije. Nauki, ideje dr. Janeza Evang. Kreka

⁵⁷ Jožef (Josip) Srebrnič (Solkan, 2. 2. 1876–Krki, 21. 6. 1966), škof, bogoslovni in zgodovinski pisec. V času srednješolskega študija je med drugim bival tudi v Andreanumu, dijaškem semenišču, katerega ravnatelj je bil ravno A. Mahnič. Po maturi leta 1896 je na Dunaju študiral zgodovino in zemljepis in bil kot suplent 31. 1. 1902 nastavljen za profesorja zgodovine, zemljepisa, slovenskega in nemškega jezika na goriški gimnaziji. Isto leto je na Dunaju promoviral za doktorja filozofije in se odločil za duhovništvo. Nadškof Jordan ga je poslal v Germanik, kjer je študiral na Gregorijani. V duhovnika je bil posvečen leta 1906 v Rimu. Po vrnitvi iz Rima ga je nadškof Sedej postavil za prefekta, vicerektorja in bibliotekarja v goriškem centralnem bogoslovju. Poleg raznih drugih akademskih in pastoralnih služb (profesura, ravnateljstvo, skrb za notredamski dekliški licej), je njegova aktivnost segala tudi na druga področja. Bil je med ustanovniki in prvi predsednik KTD za Goriško, voditelj Marijine kongregacije za kat. izobražence, član odbora za pripravo slov.-hrv. shoda, član odseka Rdečega križa. Zaradi vojne se je z goriškim bogoslovjem preselil v Stično. Vneto se je trudil za begunce kot član begunskega odbora. Z vso dušo je podpiral majniško deklaracijo. Po vojni se je vrnil v Gorico, da bi pomagal pri obnovi opustošene dežele, vendar so ga jeseni 1918 pozvali v Ljubljano, kjer je januarja 1919 prevzel predavanje cerkvene zgodovine v bogoslovnem semenišču in postal član univerzitetne komisije ter tako sodeloval pri statutu za slovensko univerzo. Leta 1920 je postal redni profesor za starokrščansko književnost in za zgod. grškoslovenskih cerkva ter predsednik Leonove družbe. Hkrati je bil urednik revije Čas. Dne 15. septembra 1923 je bil imenovan za škofa na Krku. Posvečen je bil v Ljubljani, ob slovesnosti umestitve pa je namesto slavnostnega obeda pogostil reveže in bolnike. Prizadeval si je za duhovni naraščaj in dosegel velike uspehe. Leta 1928 je vodil 3. škofijsko sinodo, ki je bila temelj za verskonravno prenovo škofije. Razširjal je evharistično gibanje, pobožnost do Božje matere Marije, sodeloval je na večini evharističnih kongresov (tudi v Ljubljani 1935). Leta 1936 je papežu Piju XI. skupaj s škofom Rožmanom izročil spomenico jugoslovanskih škofov o nevzdržnem položaju slovenskih manjšin v Italiji. Med okupacijo se je zavzemal za begunce in internirance na otoku Rabu in zagovarjal hrvaško glagoljaško bogoslužje proti poskusom romanizacije, ravno tako se je zavzel za zatiranje pod nemško okupacijo. Po vojni pa je doživljal ponižanja in zasramovanja s strani komunistične oblasti ter bil tudi telesno napaden in ranjen, konfiniran za šest mesecev na Sušaku in izpuščen brez sojenja. Prevzel je reško škofijo in zaradi razdelitve škofije na slovenski in hrvaški del je leta 1951 slovenski del prepustil ljubljanskemu škofu Vovku. Umrli je na Krku. Bil je odličen organizator, govornik, trezen in daljnoviden presojevalec vseh vprašanj, ki so tedaj mučili slovenskega človeka. Njegovo znanstveno publicistično delo je zelo obsežno, saj je svoje razprave, ocene, govore in članke objavil v domala vsem sodobnem katoliškem periodičnem tisku. Prim. F. Kralj, *Srebrnič Josip*, v: *PSBL*, zv. 3, str. 432–435.

⁵⁸ Franc Kremžar (Cervica, 4. 12. 1883–Buenos Aires, 26. 6. 1954). Po osnovni šoli v Šmartnem pri Litiji in maturi v Ljubljani leta 1903 je želel študirati pravo na Dunaju, a je namero zaradi gmotnih razmer opustil. Pridružil se je uredništvu S. Veliko je sodeloval z dr. Krekom in na njegovo pobudo sprejel ponudbo dr. A. Gregorčiča in prišel leta 1906 v Gorico. Urejal je *Gorico*, *Primorski list*, ko je prišlo do nesoglasij med staro– (dr. A. Gregorčič idr.) in novostrujarji (dr. Srebrnič, dr. Breclj, J. Abram, I. Rejec idr.). Stopil je na stran slednjih in izgubil službo pri obeh časnikih. Ostal je v Gorici, sodeloval v krščanskosocialnih prosvetnih, gospodarskih in političnih organizacijah. V letih 1909–1915 je urejal glasilo novostrujarjev *Novi čas*. Med vojno je bil na Dunaju, povezan z dr. J. E. Krekom, dr. A. Korošcem, pisal je članke za S. Po vojni je bil tudi poslanec v Beogradu. Kot begunec je bil v Italiji in na Koroškem. Z družino se je leta 1949 preselil v Buenos Aires, kjer je tudi umrl. Prim. B. Marušič, *Kremžar Franc*, v: *PSBL*, zv. 2, str. 199. Kodermac se je očitno zmotil in zapisal ime časopisa kot *Novi list*, čeprav je pravilen naslov *Novi čas*. Možno je tudi, da so mladi svoj časopis poimenovali kar *Novi list*. *Novi čas* je zagovarjal katoliške vrednote in se zavzemal za rešitev narodnih vprašanj, manjšin ... Podpiral je *Slovensko stražo*: »Obmejne Slovence moramo podpirati, saj oni stoje v vsakdanjem boju. da nam ohranijo materino zemljo slovensko. Ni pa bolj zatiranega naroda, kakor je naš. Zakaj? Sicer nas je malo, a naše ljudstvo je telesno, duševno in pravno zdravo, bogatega uma in pridnih rok; zemljepisna lega naše domovine pa tako ugodna, da nam je usojena po tisočletnem zatiranju in trpljenju krasna bodočnost in svoboda. Naš majhen narod bo velik narod, ker je to zaslužil s svojim trpljenjem. In sedaj divja najhujši boj, odločitev za našo bodočnost. Vse moči, ki sovražijo naš narod, so se združile k skupnemu napadu. Proti združenemu tujcu združimo svoje moči in Slovenska Straža naj jih vodi! Kdor je pravi Slovenec, je podpornik Slovenske Straže!« *Novi čas*, 3. februar 1911, str. 4. V Gorici je sicer izhajal tudi tednik *Novi list*, vendar v letih 1929–1930 in po letu 1954, tiskali so ga v goriški KTD, urednik pa je bil E. Besednjak. Najprej se je ukvarjal z izseljenko narodnostno problematiko, nato s književnostjo, gledališčem in kulturo.

so zajeli tudi Goriško. Ustanovljene so bile v raznih vaseh posojilnice v pomoč kmečkemu ljudstvu. Rasle so po deželi katoliška izobraževalna društva s telovadnimi odseki Orel.⁵⁹ Nastajala so tudi konzumna društva in gospodarska društva, razne zadruge. Ustanovljena je bila v Gorici *Zadružna zveza, Prosvetna zveza*. Nastajale so politične organizacije. Na Goriškem je zacvetela nova doba, razgibana v vse strani. Nastala je tudi katoliška delavska organizacija. Dr. Gregorčič, bogoslovni profesor, politik je veliko napravil za slovensko šolstvo: mali dom, šolski dom, Gregorčičev dom. On je vodil staro strujo. Dr. Gregorčič, deželni in državni poslanec je bil dober, agilen politik starega kova, bolje rečeno politik na prehodu stare dobe v novo. Stara struja je imela pristaše pri duhovščini in profesorjih. Glavni delavci nove struje so bili razni važni (markantni) duhovniki, kakor dr. Srebrnič, nekateri kanoniki, dekani, župniki (Ivan Rojec, Berlot, Valentinčič in drugi), gimnazijski profesorji, kakor Capuder. Zares, na Goriškem se je v tej dobi razbohotilo povsem novo življenje na katoliški in liberalni strani, socialistična stranka je bila še v povojih. Nič čudno, da se je tudi med dijaštvom razvilo strankarsko življenje, včasih ostro, včasih mirno. (...) Dr. Srebrnič je imel poleg zdravnika Breclja veliko besedo pri politiki nove struje, pri časopisu *Novi list*, pri kat. tisk. društvu, pri njeni prodajalni. To sem vedel, ker me je večkrat s pismi pošiljal h Kremžarju in tudi drugam. Tako sem bil nekak njegov sluga.«⁶⁰

Življenje dijakov je bilo res pestro in stalno so spremljali tudi dogajanje v širši okolici. »Na Balkanu je divjala vojna proti Turkom. Dijaki smo se za potek vojne zanimali. Z navdušenjem smo spremljali bolgarske, srbske in črnogorske zmage. Pogosto smo peli Šumi Marica okrvavljena, ena dve tri, napred Bulgari ali Što čutiš Srbije tužni in druge pesmi. Splošno, slovensko dijaštvo se ni navduševalo za Avstro-ogrsko, vedno jasneje je razumevalo krivice, ki so se godile slovanskim narodom pod Avstro-ogrsko.«⁶¹

Prvi del življenjepisa Kodermac zaključuje z odhodom v goriško bogoslovje: »Drugi dan navsezgodaj grem pozdravit mamo, ki je bila še v postelji. ‚Lojze, ali greš rad?‘ mi je rekla. ‚Rad, mama.‘ Objela me je in poljubila. ‚Zbogom mama, bodite zdrava.‘ In oče me je s konjičem peljal v Gorico, v novo življenje.«⁶²

Novo mašo je daroval v Poljanah nad Škofjo Loko, kamor mu je nadškof Sedej poslal dekret za kaplana v Solkanu. Tega mesta zaradi vojne ni zasedel. Za

⁵⁹ *Orel* je bilo katoliško mladinsko gibanje, ki je pokrivalo različna področja od telovadbe do izobraževanja ter duhovnega življenja mladih. Prvo srečanje je bilo avgusta 1909 v Kamniku. Orlovstvo je lepo predstavil Jože Zabret v knjigi *Orlovstvo*, na strani 9 in 15: »Orel je telovadna, izobraževalna in vzgojna mladinska organizacija ter vrši svoje delo na temelju Kristusovih načel, kakor jih oznanja katoliška Cerkev. Kultura duha, t. i. izobrazba uma, vzgoja volje (značaja), gojitev prijateljstva, družinske skupnosti ter socialne vzajemnosti spada prav tako bistveno med naloge orlovstva kakor krepitev telesa (telovadba). (...) Namen orlovске organizacije je vzgojiti telesno in dušno zdravo ter za izobrazbo dovezetno mladino. Orlovsko delo gre torej v trojno smer: telesna vzgoja, izobrazba in vzgoja volje.« *Orlu* nasprotna organizacija liberalnega tabora je bil *Sokol*.

⁶⁰ ŽA, Alojzij Kodermac, prav tam, str. 60–61.

⁶¹ ŽA, Alojzij Kodermac, prav tam, str. 74.

⁶² ŽA, Alojzij Kodermac, prav tam, str. 100.

kratek čas je postal drugi kaplan v Poljanah, kjer je dobil dekret za Tolmin – tam je kot kaplan nastopil decembra 1917. Nadškof Sedej ga je leta 1919 imenoval za veroučitelja na pripravnici in v prvem letniku učiteljsišča v Tolminu. Ob parlamentarnih volitvah 1921 je vernikom na Ljubinju nad Tolminom priporočal, naj volijo Slovence, zato so ga fašisti pretepli. V njihovi nemilosti je bil tudi takrat, ko je z domačini v župnišču branil dekana Rojca.⁶³ Iz Tolmina je upravljal tudi Volče, kamor je prišel leta 1922 kot župnijski upravitelj. Kasneje je postal župnik in tu ostal do leta 1965. Že kot kaplan v Tolminu se je pridružil goriški krščansko-socialni skupini in je začel javno delovati na narodnoobrambnem področju. Po prvi svetovni vojni je pričel z obnovo volčanske župnije in nekaterih podružničnih cerkva: svetega Florijana v Rutih, Marije Magdalene na Selih in svetega Danijela v Volčah. Pomembna je obnova župnijske cerkve sv. Lenarta v Volčah in Marijine božjepotne cerkve na Mengorah. Poslikavo te cerkve je zaupal Tone-tu Kralju (Volče 1926–1927), kar pomeni prvo slikarjevo delo na Goriškem. Na Mengorah je pri poslikavi cerkve sodelovala tudi Kraljeva žena Mara. Ob poti na Mengore je Kodermac dal postaviti postaje križevega pota. V podružnični cerkvi svetega Danijela v Volčah je v času med vojnami vodil številno Marijino družbo in posojilnico ter režiral igre pri prosvetnem društvu. V Gorici je sodeloval pri raznih centralnih katoliško usmerjenih ustanovah. Z inženirjem agronomije Josipom Rustjem je sodeloval pri vodenju tolminskih zadružnih mlekar. Ob ustanovitvi Zbora svečnikov svetega Pavla je postal tajnik. Na župnijskem vrtu v Volčah je dal zgraditi kapelico in dvorano, ki je služila za srečanja verskih organizacij, šolski pouk in sestanke. Po vojni je postal član Ciril-Methodovega društva in zavzemal v njem nekatere pomembnejše funkcije v republiškem, okrajnem in pokrajinskem merilu. Ohranjena je kronika župnije Volče, v kateri je Kodermac obdelal zgodovino vasi od naselitve Slovanov do najnovejše dobe. 22. septembra 1963 se je v Kromberku udeležil sestanka, na katerem je nastal kasnejši Klub starih goriških študentov, takrat še Odbor za postavitev spominskih plošč Andreju Gabrščku in dr. Antonu Gregorčiču. Leta 1965 je prevzel upravo

⁶³ Dekan Rojec je 20. marca 1921, št. 57 v odgovoru na dopis št. 469 VII, z dne 14. marca 1920 protestiral pri slavnem okrajnem šolskem svetu v Tolminu proti razrešitvi njegovih kaplanov, Kodermaca in Kandusa, ki sta bila kateheta na ljudski in meščanski šoli v Tolminu. Razrešitev je sredi leta neumestna, obenem o tem niso obvestili nadškofijskega ordinariata, ki nima drugega duhovnika, da bi ju nadomestil. Obenem oba g. kaplana uživata med tukajšnjim ljudstvom splošno spoštovanje in zaupanje. Njuna odstranitev iz šole bi močno razburjala ljudstvo ter bi dala povod raznim neljubim besedam in dogodkom, ki bi bili zopet v škodo le šoli in šolski mladini. Prim. ŽA, m. katehet – verouk. Kodermac je po smrti Kandusa ponovno postal katehet na ljudski in meščanski šoli. Sam se takole spominja: »Šolska oblast ni smela pustiti te šole brez verouka. Sedaj sem bil hudo preobložen z delom. Vesel sem bil, da se je morala italijanska oblast, ki mi je nagajala, ukloniti. Mojo tožbo radi napada fašistov dne 10. maja 1921 je sodnik g. Dic poslal na sodnijo v Gorico, ker ni hotel napada obsoditi v Tolminu. V Gorici so to zadevo pomečkali. Tolminski sodnik mi je večkrat obljubil, da mi pošlje razsodbo goriške sodnije o tej moji tožbi, a mi je ni nikoli poslal. Napadalci niso bili kaznovani.« ŽA, m. zelena mapa brez naslova, tipkopis, str. 4.

župnije Kožbana, kasneje pa je služboval še v Šlovrencu in nazadnje v Vipolžah, kjer je umrl. Pokopan je v rojstni župniji v Šlovrencu.⁶⁴

Apostolski administrator Mihael Toroš⁶⁵ je 20. marca 1962 pod št. 17 izdal upokojitveni dekret: »Na prošnjo g. Alojza Kodermaca, župnika v Volčah, bivšega kaplana v Tolminu in župnega upravitelja v Volčah, ki vrši dušnopastirsko službo že nad 44 let, omenjenega duhovnika s tem dekretom upokojim.«⁶⁶

V Tolminu je 29. maja 1977 obhajal biserno mašo. Župnik Štrancar je ob tem zapisal: »Sedaj je v pokoju v Vipolžah. Štiri leta je bil kaplan v Tolminu (leta povojne obnove 1918–19–20–21). Slavje je zelo lepo uspelo. Pozdravila ga je v imenu nekdanjih njegovih tol. učencev Marija Kesel in Rajko Šavli. Pri slavnostnem kosilu so bili tudi delavci, ki so se največ žrtvovali pri obnovi župnišča (Jozef Kosate, Gabersček Slavko, Jarc Ivan, Rejc Andrej zidarji in Krivec Peter, Pintar Drago, Cimprič Jožef, Selan Ciril, Tuta Silvo in domači.«⁶⁷

⁶⁴ Prim. M. Vuk, *Kodermac Alojzij*. v: *PSBL*, zv. 2, str. 89–90; S. Simoniti, na: <http://www.primorci.si/osebe/kodermac-alojzij/1375/> (pridobljeno 11. 11. 2014).

⁶⁵ Mihael Toroš (Medana, 12. 8. 1884–Kostanjevica/Nova Gorica, 29. 12. 1963) je bil cerkvenopravni strokovnjak, narodni delavec in duhovnik. Po končani OŠ 1898 v Medani se je vpisal na goriško gimnazijo in v Alojzijevisče, od koder je 1901 prestopil v deško semenišče Andreanum. Po maturi 1906 je vstopil v centralno semenišče v Gorici. Nadškof Sedej ga je 18. 7. 1909 posvetil v duhovnika. Njegova prva služba je bila v Dornberku. Od 1911 do 1914 je bil kaplan v Braniku. Zaradi hudega vnetja potrebušnice je zaprosil za začasno upokojitev in se zdravil po raznih zdraviliščih, od maja 1915 tudi na Češkem in na Dunaju, kjer je popolnoma okreval. Zaradi fronte se ni mogel vrniti v Gorico, zato je čas izkoristil za študij prava. Leta 1918 se je vrnil in zaradi italijanske zasedbe Gorice eno leto preživel doma. Leta 1919 je odšel v Rim, kjer je na Gregorijani nadaljeval študij prava in bleščeče promoviral 4. julija 1921. Po vrnitvi v Gorico je opravljal več služb na nadškofiji (kancler, zapisnikar na cerkvenem sodišču, pouk cerkvenega prava in zgodovine v semenišču itd.). Poleg tega je bil v letih 1931–1947 tudi predsednik metropolitanskega cerkvenega sodišča in član pokrajinskega cerkvenega sodišča za severovzhodno Italijo s sedežem v Benetkah. Zaradi političnih razmer in onemogočenega delovanja nadškofa Margottija, razdeljenosti na cono A in B, je prejel dovoljenje za birmanje v dekanijah Bovec, Kobarid, Tolmin, Cerkljo in Idrija. Z dekretom konzistorialne kongregacije je bil 2. julija 1947 imenovan za apostolskega administratorja poreško-puljske škofije z vsemi pravicami in dolžnostmi rezidencialnega škofa. Povojna oblast dr. Franca Močnika ni sprejela kot apostolskega administratorja slovenskega dela goriške nadškofije, ampak ga je nasilno izgnala v Italijo, zato ga je Sveti sedež izbral za novega administratorja jugoslovanskega dela goriške nadškofije. Zaradi oddaljenosti in predvsem prometnih težav je po dveh letih uvidel, da obojega ne bo zmogel, zato je službo administratorja poreško-puljske škofije po odobreni prošnji nunciature v Beogradu predal dr. Nežiču iz Pazina. Sam se je po ureditvi prostorov za administraturo v frančiškanskem samostanu na Kostanjevici tja preselil 14. julija 1950. Cerkevno-upravne razmere so se zaradi zaostrenih razmer tako spremenile, da administratorji poreško-puljske, reške in tržaško-koprske škofije niso mogli oskrbovati župnij na slovenskem ozemlju, zato je do 1954 upravo nad tem področjem dobil ljubljanski ordinarij Anton Vovk, ki se je temu odpovedal zaradi preobsežnega dela. Tako je Sveti sedež 28. septembra 1955 dodelil upravo slovenskega dela tržaško-koprske škofije v upravo goriškemu administratorju Torošu in njegovemu delegatu msgr. Albinu Kjudru. Ves čas so iskali boljše upravne rešitve. Kjudru je bila sredi leta 1961 poverjena uprava tržaško-koprskega dela v Sloveniji in reško ozemlje na Slovenskem. Tako je Torošu ostala le še goriška administratura. Do smrti jo je lahko upravljal s pomočjo delegata Andreja Simčiča, župnika v Solkanu. Pod fašizmom je bil tarča mnogih šikaniranj, zato ni mogel nikdar skriti zagrenjenosti do italijanskih oblasti. Leta 1923 je javno protestiral proti izgonu slovenskih kapucinov iz Gorice in si s tem nakopal preklis soglasja k njegovi profesuri, tako da je ostal brez plače. Obdelovali so ga tudi po časopisih in le za las je ušel internaciji. Po vojni je odkrito sodeloval z revolucionarnimi oblastmi in podpiral ustanovitev CMD. Trudil se je, da bi čim prej dosegel cilje, predvsem urejene odnose med državo in Cerkvijo. Zavzemal se je za svobodo veroizpovedi, proti teroriziranju duhovnikov in za versko prenovu, zato je skliceval redne mesečne duhovne obnove. Prav zato je goriška prednjačila v katehezi, na Goriškem so se po vojni najprej začeli ljudski misijoni. Uresničil pa je tudi dva cilja, ki ju je že sam napovedal: malo semenišče in verski list leta 1952. Prim. F. Kralj, *Toroševa življenjska pot*, v: *Torošev simpozij v Rimu*, Celje 2007, str. 47–53.

⁶⁶ ŽA, Alojzij Kodermac, *Moje življenje*, tipkopis in rokopis. Upokojitveni dekret.

⁶⁷ ŽA, Anton Štrancar, *Spomini IV.*, leto 1977, št. 46. Zanimivo, da Kodermac sam v svojih spominih ne omenja biserne maše v Tolminu, ampak zgolj v Volčah, in sicer 25. maja, kamor ga je peljal Danilo Cimprič, ki je pri tej maši tudi pridigal. To je bil tudi zadnji

»Dne 23. 12. 1977 je umrl v Vrhpoljah g. Al. Kodermac (86 let). Pogreb je bil v Šlovrencu v soboto, 24. 12. 1977. Pogreb je vodil g. škof dr. J. Jenko. Tolminci se bodo radi spomnili z hvaležnostjo na g. Kodermaca. Večkrat smo ga že omenili v naših spisih. Ob smrti mu želimo bogato božje plačilo za vse, kar je dobrega storil v Tolminu kot kaplan, kot spovednik, kot svetovalec, kot pisatelj tolminske kronike za časa Kraglja, Rojca, Vodopivca ... Umrl je »očka mengorski«, umrl je naš prijatelj. V molitvi se ga bomo spominjali, on naj prosi za nas.«⁶⁸

10.2 Župnik in dekan msgr. Ivan Rojec

Ivan Rojec je bil rojen 26. marca 1866 v Trstu pri sv. Juštu. Oče je bil zaposlen kot mehanik pri ladjedelnici Lloyd, doma pa je bil iz Sovodenj. Vse šolanje je dokončal v Gorici, kjer je bil leta 1890 posvečen. Služboval je kot kaplan v Solkanu, kot kurat v Biljah, kot župnik v Mirnu in od 1915. leta kot župnik in dekan v Tolminu.⁶⁹

Uvodnik v *Straži* ga predstavi takole: »Pok. msgr. Rojec je bil učenec velikega Mahniča, tovariš apostola Kreka. Sodeloval je že pri *Rimskem katoliku* in pri pripravi za prvi Katoliški shod. Kasneje se je udeleževal pri vsem katoliškem, socialnem in prosvetnem delu. Bil je prvi med tistimi, ki so orali ledino. Veliko se je trudil na zadružnem polju. Trenutnih neuspehov in nasprotovanj se ni ustrašil. Mnogo je trpel, a kljub temu vztrajno delal naprej. Njegovo delo je bilo blagoslovljeno je doneslo našemu ljudstvu obilo socialnih koristi. Pokojnik se je z vso vnemo udeleževal tudi prosvetnega dela. (...) Pri vsem tem velikem delu zunaj cerkve pa pokojnik ni zanemarjal svojih stanovskih dolžnosti. Kot dušni pastir je bil naravnost vzor. V farah, kjer je pastiroval, je dvignil versko življenje in pustil v tem oziru neizbrisne sledove svojega dela. Cerkev je bila njegova prva skrb. (...) Ustanovil je in vodil z najboljšim uspehom več Marijinih družb. Največji spomenik njegovega dela pa je misijonska hiša na mirenskem gradu, ki se je obnovila po njegovi zaslugi. Od tu dobiva cela dežela velike milosti potomo misijonov, ki se vrše v posameznih farah. Celo življenje pokojnika je bilo združeno z dobrotinstvom. Pomagal je vsakemu, kdor ga je zato prosil in kjer je sam uvidel potrebo. Podpiral je dijake in reveže v njegovi hiši je bil vsak

zapis v njegovih spominih. Prim. ŽA, Alojz Kodermac, *Spomini 1962–1977*, str. 188.

⁶⁸ ŽA, Anton Štrancar, *Spomini IV.*, leto 1977, št. 92.

⁶⁹ Prim. SBL, na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi514705/> (pridobljeno 12. 6. 2015); *Straža*, 7. september 1928, str. 2. *Straža*, s polnim imenom *Goriška straža*, je izhajala že v času Avstro-Ogrske. Viri jo v večini primerov navajajo kot *Straža*, brez pridevnika, zato ohranjamo skladno z viri skrajšano ime. Po vojni je glasilo začela izdajati združena goriška SLS, da bi pripomogla k vključitvi Goriške v jugoslovansko državo. Obenem je bilo glasilo goriškega odseka narodnega sveta, ki je 1. novembra 1918 razglasil, da prevzema oblast v imenu Države SHS nad slovenskim delom Goriške in Gorice. *Straža* je razglas objavila 5. 11.: »PROGLAS. V imenu in na poziv Narodne Vlade Samostojne Jugoslovanske Države prevzema pokrajinski odsek Narodnega sveta v Gorici celotno javno upravo slov. dela bivše goriško-gradišanske dežele z njenim glavnim mestom Gorica vred.« V novih razmerah je zagovarjalo ideje krščanskega socializma, zlasti pod vplivom V. Ščeka, J. Biteznika in E. Besednjaka. Od leta 1922 je glasilo urejal F. Bevk.

gostoljubno sprejet. Med vojno je posvetil svoje delo skrbi za begunce, katere je obiskoval po taborih, jih tolažil in podpiral. Pri oblastih je posredoval, da se je položaj beguncev zboljšal. Drugim je pomagal kljub temu, da je bil sam v gospodarskih zadregah, ki so mu prizadejale veliko trpljenja.«⁷⁰

Njegova skromnost se najlepše izkaže kar iz zapisa v *Straži*, ki je poročala o njegovi 60-letnici. Uredništvu je poslal pismo, ki ga je to navedlo pred daljšo čestitko: »Prejeli smo od monsignorja Iv. Rojca odločen in oster ukaz, naj ne omenimo v listu šestdesetletnice njegovega rojstva. Mi gospoda dekana zelo spoštujemo in radi poslušamo, a v tem slučaju ga žal ne moremo ubogati. Šestdesetletnica monsignorja Rojca ni namreč le zasebna zadeva, temveč se tika v prvi vrsti slovenske javnosti. Uredništvo.«⁷¹

Če je uvodnik ob smrti nekoliko splošnejši, pa je članek ob njegovi 60-letnici, ki ga je spisal duhovnik Josip Abram, obsežnejši po vsebini in podatkih.⁷² V njem zasledimo, da je Ivan Rojec v Biljah ustanovil Zadrugne opekarne, nadškofijsko opekarno na Dobravi pri Prvačini, na Mirnu pa je ustanovil Čevljarsko zadrugo za zaščito čevljarjev pred izkoriščanjem kapitalističnih naročnikov. Zadruga je zaposlovala 100 delavcev in izdelala na leto 20.000 parov čevljev. V Biljah je ustanovil tudi Posojilnico. Božjo pot na Gradu pri Mirnu, ki je bila pred tem v upravi župnije, so po njegovem posredovanju prevzeli lazariisti. Vnemo za versko prebujenje naroda je pokazal z zelo odmevnim evharističnim kongresom v Tominu od 6. do 8. septembra 1924.

Zelo zanimivo Abram opisuje njegovo delo v vojnem času: »Kakor povsod, je bil Ivan Rojec zelo delaven zlasti v vojnem času. Nevenljive so njegove zasluge za uboge begunce. Kot škofijski komisar je večkrat prepotoval in obiskal vsa begunska taborišča Primorcev, tja do češke Prage, delil med begunce podpore in neumoreno posredoval zanje na Dunaju pri ministrstvih in pri vseh mogočih oblastnjah. Ko je moral zapustiti Tolmin, se je nastanil na bližnjem Lubinju, kasneje pa v tolminskih grapah v Zadlazu v najskromnejših razmerah in bil večkrat v smrtni nevarnosti. Spominjam se, da je leta 1916 po parkrat na teden hodil iz Zadlaza v Tolmin maševat v kapelico sv. Antona, ki je bila komaj dober streljaj od laških strelskih jarkov. Po maši pa je v tej kapelici zbiral otroke ter jih učil krščanskega nauka. Nikdar tudi ne pozabimo njegovih posredovanj pri vojnem poveljstvu da ni izganjalo ljudstva in njegova zasluga je, da niso bile vasi po tolminskih grapah sploh nikdar evakuirane od nemških čet. Po končani vojni se je Ivan Rojec takoj vrnil v Tolmin, sam popravil za silo cerkev in sebi skromno stanovanje ter bil duša obnovitvenemu uradu.«⁷³

⁷⁰ Straža, 7. september 1928, str. 1.

⁷¹ Straža, 26. marec 1926, str. 2.

⁷² Prim. Straža, 26. marec 1926, str. 1–2.

⁷³ Straža, 26. marec 1926, prav tam.

Njegova goreča dejavnost na vseh področjih se po vojni ni končala. Zavzemal se je za italijanske vojne ujetnike leta 1917, posredoval je, da je čimveč ujetnikov lahko obvestilo svojce o svojem ujetništvu. Zbral je imena in seznam poslal v Vatikan, ki je seznam objavil v časopisih. Ko v Tolminu ni bilo vojnih kuratov, je s svojima kaplanoma oskrboval vojaško Božjo službo. Skrbno je spremljal učiteljišče v Tolminu in brezplačno poučeval verouk, čeprav ni bil z zakonom predpisan kot obvezen predmet. Za v vojni padle iz Tolmina je pred cerkvijo naredil krasen spomenik. Takoj po končani vojni je ustanovil Marijino družbo.⁷⁴

»Nedelja 2. september je bil za Tolmin žalosten dan. Okrog 5 ½ pop. je zadet od kapi umrl monsignor dekan Ivan Rojec. Hitro poklicani zdravnik dr. Serjun ni mogel nič več pomagati. Volčanski župnik Alojzij Kodermac je podelil sv. maziljenje. Ta dan g. dekan ni ležal. Popoldne je sedel na dvorišču na klopi pred lopo in se pogovarjal s svojo služabnico Kati Zavratnik. Med tem pogovorom kar omahne zadet od kapi. Služabnica je naglo poskrbela za zdravnika in duhovnika misleč, da ga je popadla le velika motična slabost, a žal, bila je nagla smrt.

Zgodaj drugi dan je župnik Kodermac naznanil stolnemu Kapitlu v Gorici dekanovo smrt ter uredil še druge zadeve za pogreb. Stopil je tudi k Mirenski čevljarski zadrugi. Ta je poskrbela za krsto in za marsikaj drugega. Vodja zadruge Tone Vuk je dobro vedel v kakšni revščini je zadnja leta živel monsig. Rojec. Vse se je uredilo, da je imel tolminski dekan veličasten pogreb, kakor se takemu duhovniku, tako zaslužnemu spodobi.«⁷⁵

Kodermac je v *Kroniki* zapisal tudi poročilo o Rojčevi smrti. Ob besedilu je na levi strani prilepljena večja Rojčeva slika v monsignorskem talarju, ob njej je napis »Msgr. Ivan Rojec dekan tolminski †2. IX. 1928.« Pod to sliko je iz časopisa izrezana zahvala: »Zahvala vsem, ki so ob smrti in pogrebu našega sobrata veleč. monsignorja IVANA ROJCA, častitega kanonika, dekana tolminskega izkazali rajnemu zadnjo čast, izrekamo globoko zahvalo. Posebej se zahvaljujemo visokoč. mons. Tarlao, ki je opravil zadušnico in vodil kondukt, zastopnikom prvostolnega kapitlja, asistenci, dekanom in vsem ostalim sobratom, ki so za rajnega maševali in se pogreba udeležili. Naša zahvala naj gre zastopnikom vojaških in civilnih oblastev, kr. karabinnerjem, g. občinskemu načelniku drju Marsanu, zastopnikom kr. gimnazije in šolskih oblasti, šolskim vodstvom, učiteljem in učiteljicam, ki so rajnega spremili na zadnji poti. Hvala tudi navzočim družbam, bratovščinam in društvom, pevcem iz Tolmina in Mirna za ginljivo petje ter sploh vsem, ki so se pogreba udeležili in za rajnega molili. Tolmin, dne 6. septembra 1928. Duhovščina tolminske dekanije.«⁷⁶

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ ŽA, Alojzij Kodermac, *Spomini 1921–1940*, str. 88–89.

⁷⁶ ŽA, *Kronika IV*, str. 123. Straža, 7. september 1928, str. 4. Pod njo je zahvala tudi žalujočih sorodnikov: »Zahvalo izrekamo čč.

Pogreb monsig. Rojca je bil veličasten. Na tisoče ljudi se je zbralo iz vseh krajev dežele, da izkažejo zadnjo čast zaslužnemu možu. Pogreb je vodil msgr. Tarlao iz Gorice v spremstvu petdeseterice duhovnikov, med katerimi smo opazili več kanonikov, skoro vse dekane in razne druge odličnjake duhovskega stanu. Številno so bili zastopani razni uradi in organizacije. Dekan kobariški je imel pretresljiv spominski govor v cerkvi, tolminski in mirenski pevci so zapeli v srce segajočo žalostinko. Bil je pogreb kot ga je naš požrtvovalni voditelj in delavec zaslužil.⁷⁷ Najboljši možje, utrujeni od dela zapuščajo naš rod.

Ne le Tolmin, ampak vso našo deželo je pretresla bridka vest, da je v nedeljo popoldne nenadoma umrl. g. tolminski dekan, zadet od srčne kapi. Blagi pokojnik je bolehal že od lanske kvaternice. Pri veličastnem evharističnem kongresu v Tolminu je čutil prvi močni napad. Letos sredi januarja je bil primoran leči. Zdravil ga je z vso skrbjo spretni zdravnik dr. Serjun iz Tolmina. Le njemu in izredno skrbni postrežbi se imamo zahvaliti, da je monsignor živel še pol leta po nastopivši krizi. Bolnik je navidezno okrevail, a upanja na popolno ozdravljenje ni bilo več. Vkljub težki bolezni je bil še vedno na nogah in je celo maševal na veliki šmaren in preteklo nedeljo. Neumorno je vršil uradne posle, se zanimal za tekoče dogodke in se celo namenil, da bo na usodni dan obiskal g. župnika v Volčah. V nedeljo pod večer okrog 5 ure je napisal še tri krstne liste in izredno dobro razpoložen šel na dvorišče. Mahoma je zavpil in se nagnil. Smrt je nastopila ob 5 ½ trenutno vsled srčne kapi. Kakor hitro so zvedeli Tolminci o nenadni smrti, so z izredno ljubeznijo in odkritim sočutjem hiteli v župnišče, kjer so našli blagega g. dekana mrtvega. Neštete množice ga hodijo kropit in molit za njegovo dušo. Cel gozd vencev in rož krasi njegovo zadnje ležišče, molitve in jok donijo proti nebu. Pokojni monsignor je bil vsled odkritega značaja, odločne in neumorne delavnosti visoko spoštovan povsod.⁷⁸

»2[.] septembra se je naglo zvedelo okrog, da je mons. Rojc tolminski dekan umrl. Vsa fara je obžalovala, ker so ga radi imeli in še ni bil prav star, nekaj čez 60 let, bil je tudi on izčrpan. Bog mu daj dobro tam, radi vojske ni bilo dobrot tu, so rekle stare ženice, ko so hodili ga kropit, ves je bil v cvetju jesenskih raznobarvnih aster. Imel je veličasten pogreb, posebno lepo je bilo videt[i?] Marijino družbo v sprevodu, kjer je odmevala molitev rožnega venca proti sv. Urhu. Na Sv. Gori so neki romarji pripovedovali, kako da so mu lepo zapeli Tolminci na grobu – neke tretjerednice so pa trdile, da niso peli Tolminci,

duhovščini, zastopnikom oblasti, društvom, pevcem in pevkam, vsem, ki so pokojniku pripravili tako veličasten pogreb, posebej č. g. dekanu Pavlinu za tolažilni govor, č. g. župniku Kodermacu in gg. kaplanom tolminskim, gdč. Devetakovim, gdč. učiteljici Mariji Oblaščak, prednicam Marijinih družb, gospe Šorli, požrtvovalnim fantom in dekletom in sploh vsem, ki so rajnemu izkazali spoštovanje in čast.«

⁷⁷ Poročilo v *Kroniki* povzema članka v Straži. Prvi je na naslovnici +*Ivan Rojec*, drugi pa v rubriki *Dnevne vesti*, kjer je prva z istim naslovom namenjena dekanu Rojcu, 7. september 1928, str. 1–2.

⁷⁸ Prim. Straža, 7. september 1928, str. 2.

marveč da so peli ti mladi duhovniki na koru in na pokopališču in najbrže bo to držalo. Sicer so ga Tolminci radi imeli, a po vojski je bilo tudi petju poman[j?] kl[j?]ivost povsod.«⁷⁹

»Msgr. Rojec je umrl v veliki revščini in dolgovih. Nič čudnega: dolga bo-lezen, majhni dekanovi dohodki, veliko obiskov, poprava farovža in cerkve, kjer je šlo veliko iz njegovega žepa, velika njegova dobrodelnost in pomoč revežem, itd. je prinesla to revščino in nekaj dolgov. Pred smrtjo je močno želel nabaviti nove orgle. Za pogodbo za izdelavo novih orgel pri firmi Zitzmann Ježku v Gorici je pooblastil g. župnika Kodermaca iz Volč. Volčanske orgle so bile takrat že v delu, zato je nameraval tisto nedeljo popoldne iti v Volče na pogovor o orglah, ker ga je isti dan obiskal g. Zitzmann. Na dan smrti g. dekana ni bilo v župnišću prav nič denarja. Zato ni bilo mogoče gostoljubno postreči duhovnike, ki so prišli na pogreb. Duhovniki so obedovali pri »Kranjcu« na lastne stroške. Za najvažnejše stroške ob pogrebu je skrbel župnik Kodermac.«⁸⁰

»Spominčica mons. Rojcu.
Gospod Rojc, komaj si spoznal
Tolminsko cvetje in plevel –
dolini solz slovo si dal
v neznano večnost si odšel.

Z družbo Marijinih deklet
si bil ponosen in vesel
a živel si le nekaj let.
Prehitro Te je Bog u[v?]zel.

Marija Te je rada imela
in Te vzela na višave
Marijinih deklet vesela
dala Tebi venec Slave.

Srečen Ti zdaj nad zvezdami
priporoči nas Mariji
Bog vesel z dekletemi
vse dal bo k njeni kompaniji.«⁸¹

⁷⁹ ŽA, *Tolminski dušni pastirji od leta 1870 dalje*, str. 83.

⁸⁰ ŽA, *Kronika IV.*, str. 122–125.

⁸¹ ŽA, *Tolminski dušni pastirji od leta 1870 dalje*, str. 84.

10.3 Župnik Anton Štrancar

Župnik Štrancar se v svojih *Spominih* sam najlepše predstavi: »Rojen sem bil na Planini pri Ajdovščini 15. 1. 1922. Domača vaška osnovna šola ni dala dovolj podlage za gimnazijske študije. Italijanščine nismo obvladali, o slovenščini pa nismo imeli skoraj pojma. Znali smo le to, kar smo doma slišali in kar nas je naučil domači, navadno zelo zaveden župnik Janko Pišot. Slovenski materni jezik je bil v javnosti odstranjen, zasovražen. Kateri učitelj je celo pljuval otrokom v usta, ko jih je slišal slovensko govoriti. Naš oče, delaven, podjeten kmet, je bil načitan in navadno zaveden. Še se spominjam, kako so prišli nekega večera iz komune Ajdovščine predsednik in tajnik in še nekateri. Oče se je ravnokar vrnil iz vinograda. Kot veljaka v vasi so ga hoteli pridobiti za poučevanje verouka v šoli, a v italijanskem jeziku. Odločno jih je pregnal iz hiše, čeprav mu niso ostali dolžni. ‚Moje otroke bo kot do sedaj učil nauk župnik v cerkvi ali v župnišču, v slovenskem jeziku kot do sedaj.‘ Že kot otrok sem imel posebno veselje z oltarčki in gradnjo kapelic na pašniku. Huda bolezen je preprečila, da nisem ostal doma na kmetiji. Imel sem tuberkulozo. Nega dobre matere, zdravljenje v Trstu in čisti, smrekov zrak v črevniških gozdovih me je popolnoma ozdravil. (...) Dali so me v pripravnico k salezijancem v Gorici. Rad bi ostal pri salezijancih ter se pripravil za misijonsko delo. Uklonil sem se očetovi volji in domačemu župniku in šel v semenišče v Gorici. (...) Jasno sem pa videl pred seboj cilj – duhovništvo.«⁸²

Med vojno se je vrnil domov za nekaj časa v pomoč, saj so na kmetiji ostale le tri mlajše sestre, najstarejša je imela le 10 let. Brat je bil v vojski, oče v zaporu. Štrancar je doma vodil kmetijo in študiral ter l. 1943 v škofovih zavodih na klasični gimnaziji v Ljubljani maturiral. Nato je stopil v semenišče v Gorici, kjer ga je nadškof Margotti posvetil v duhovnika, novo mašo pa je obhajal na veliko noč, 6. aprila 1947, pred sliko svetogorske Matere Božje, ki je bila takrat v Gorici begunka. Doma je bilo slavlje na belo nedeljo, 13. aprila.⁸³

Mihael Toroš, apostolski administrator slovenskega dela goriške nadškofije, je Štrancarja z dekretom 28. decembra 1948, št. 529, imenoval za kaplana v Tolminu in mu obenem poveril tudi Kamno. Dokument je sklenil z besedami: »Preselite se v Tolmin takoj! Bog blagoslovi Vaše delo!«⁸⁴

Tako je ostal štiri leta kaplan. 17. julija 1952 pa mu je Mihael Toroš z dekretom št. 477 sporočil: »Preč. mons. Josip Vodopivec, župnik v Tolminu, se je zaradi bolezni odpovedal svoji župniji in me prosil, da bi podpisani omenjeno odpoved sprejel in po kan. 190 c. z. to mons. Vodopivcu sporočil. Tako je tolminska župnija sedaj izpraznjena. S tem odlokom Vas, preč. g. Anton Štrancar,

⁸² ŽA, Anton Štrancar, *Spomini I.*, osebna predstavitev.

⁸³ Prim. ŽA, Anton Štrancar, prav tam.

⁸⁴ ŽA, Apostolska administracija za Goriško, dopisi od leta 1949 do 1974. Podatek je zabeležil tudi Kodermac: ŽA, *Kronika V.*, str. 111.

imenujem za župnega upravitelja v Tolminu. Vsemogočni Vas podpiraj na novem važnem mestu!»⁸⁵ Božične praznike je želel praznovati še v Novakih, nato bi se preselil v Tolmin, zato mu je msgr. Toroš pisal dopisnico: »Zakaj se še niste preselili v Tolmin?»⁸⁶

Ves čas bivanja v Tolminu je pisal *Spomine*, ki so shranjeni v ŽA Tolmin v 14 zvezkih A5 formata. Pisal je z nalivnikom. Vsebina njegovih *Spominov* si kronološko sledi od leta 1949 naprej. Zabeležke si sledijo po točkah, od cerkvenih slovesnosti, praznovanj in pastoralnega dela, na koncu pa gospodarski del. Spotoma so omenjeni tudi razni pomembni dogodki v Cerkvi doma in po svetu, npr. začetek II. vatikanskega koncila, papeži, dekanijske konference ... Ti zvezki bi potrebovali svojo študijo in posebno obravnavo, vendar bi bilo morda zaradi časovne bližine preuranjeno objavljati kronološke zapise druge polovice 20. stol.⁸⁷

Dve leti je služboval kot kaplan v Novakih nad Cerknim, nato pa sledi dolgo tolminsko obdobje. V Tolminu je deloval polnih 37 let, od 1949 do 1986. V tem času je ne le obnavljal vidno cerkev s podružnicami, ampak predvsem gradil občestvo, tako da je tolminsko versko življenje marsikoga začudilo, ko ga je hotel поблиže spoznati. Versko življenje je oblikovalo vrsto stanovskih srečanj, na katerih so fantje in moške, dekleta in žene, mladi in bolniki prejeli mnogo duhovnih spodbud in verskega znanja. Kljub svinčenim časom je znal organizirati distribucijo verskega tiska, npr. *Družine*. V Tolmin so jo prejeli že sredi tedna. On sam je zalagal raznašalce, da so lahko opravili svoje delo in jih vsako leto peljal na daljše romanje.⁸⁸ S svojim delovanjem je dal velik pečat vsemu župnijskemu življenju, česar se mnogi župljani še danes spominjajo in zavedajo ter o nekdanjem župniku govorijo z velikim spoštovanjem. Župnik Štrancar je zadnja leta bival v rodni Vipavski, v Ajdovščini, in po zmožnostih pomagal v domu za ostarele. Med urejanjem te publikacije je v Šturjah umrl, pokopali so ga 9. julija 2015 na Sveti gori na Primorskem. Njegovo delo in povojni čas župnije bo potrebno v prihodnosti dodatno osvetliti s kakšno študijo dokumentov, *Spominov* in pričevanj.

10.4 Prepisovalka Ljudmila Oblesčak

Ljudmila Oblesčak je bila uradnica na sodišču. V krstni knjigi ŽA Tolmin 1911 je vpisana na strani 161 pod zaporedno št. 83. Rojena je bila 10. 9. 1911, krščena pa 19. 9. 1911. Bivališče: Tolmin 54. Oče Rudolf je bil sutor, mati Maria roj.

⁸⁵ ŽA, Apostolska administracija za Goriško, dopisi od leta 1949 do 1974.

⁸⁶ ŽA, Anton Štrancar, *Spomini I.*, osebna predstavitev.

⁸⁷ Na začetku je v *Spominih I.* sam zapisal: »Škofovo naročilo – v sklepu kanonične vizitacije z dne 1. 9. 1969 naroča g. škof dr. Janez Jenko: Župnija zadnjih 25 let veliko doživela. Bilo bi škoda, da vse to preide v pozabo. Cerkevni predpisi zato govore o vodenju župnijske kronike.' To naročilo me je zganilo, da sem se lotil tudi kronike.«

⁸⁸ ŽA, Čedermaci+Plebanusi, fotokopiran članek *Graditelj jubilej*. Avtor je podpisan samo D. K., je brez datuma in naslova časnika.

Vogrič. Krstil jo je Antonius Rutar,⁸⁹ II. kaplan.⁹⁰ Pri birmi je bila 29. septembra 1920, kar je za tisti čas zelo pozno, vendar je na to verjetno vplivala vojna. Boter ji je bil Janez Callino.⁹¹ Umrla je 21. 10. 1980 v zdravilišču Radenci zaradi kapi.⁹² Poleg drugih podatkov v statusu, ki se ujemajo s krstno, birmansko in mrliško knjigo, najdemo tukaj tudi podatek, da je bila pri prvem sv. obhajilu 16. 7. 1920. Hišno ime pod tem zapisom je »Baroka«. V mrliški knjigi je naveden točen kraj smrti: zdravstveni dom Radenci.⁹³ Nazadnje je stanovala v Tolminu, na Gregorčičevi ulici. Dan po smrti, 22. 10., jo je pokopal vikar Karel Klinkon.⁹⁴

Njen oče Rudolf je vpisan v starejšem statusu. Rojen je bil 24. 2. 1885 Ferdinandu in Mariji, r. Kavčič. Rudolfov oče Ferdinand, rojen 3. 6. 1837, se je po smrti prve žene Terezije, r. Balog, 26. 2. 1880, s katero je imel dva otroka, Jožeta in Andreja, drugič poročil, 15. 11. 1882 z Marijo, r. Kavčič, rojeno 28. 1. 1847. Rodili

⁸⁹ Anton Rutar (Drežnica, 29. 5. 1886–Gorica, 3. 8. 1983). Po osnovni šoli v Drežnici in gimnaziji v Gorici je stopil v semenišče in bil posvečen 25. julija 1910. Med drugim je bil kaplan v Tolminu (sept. 1911–nov. 1913), kurat na Bukovem (dec. 1913–sept. 1914). Okt. 1914 ga je nadškof Sedej poklical v Gorico in ga imenoval za ekonoma v bogoslovnem semenišču, kjer je opravljal to službo do 31. maja 1934. Bil je tudi študijski prefekt in prof. pastoralke (od 1. oktobra 1925 do 31. maja 1934). Fašistična oblast ga je aretirala in obsodila na pet let konfinacije (jun. 1934–febr. 1936). Ko se je vrnil, je pomagal kot kaplan pri Sv. Ignaciju (10. mar. 1936–22. jun. 1938). Po smrti Jožeta Abrama je 1. julija 1938 postal župnijski upravitelj v Pevmi, leta 1941 pa župnik. Župnijo je vodil do 31. oktobra 1961, nato je ostal v Pevmi do 21. marca 1971, od tukaj se je preselil v Gorico, kjer je dočakal 97 let. Bil je vesten, požrtvovalen duhovnik, trden Slovenec, kremenit značaj, moder in pogumen mož, jasen in nepopustljiv v načelih. Presegel je župnijske meje in stopil v areno slovenskega verskega in narodnega delovanja na Primorskem. Bil je med vodilnimi člani slovenske katol. skupine na Goriškem, sodelavec V. Ščeka, E. Besednjaka, J. Biteznika, R. Bednarika, A. Vuka in I. Juvančiča. V semenišču se je odlikoval v strogi pravčnosti do vseh bogoslovcev, ki so prihajali iz štirih škofij: goriške, tržaško-koprske, poreško-puljske in krške. To pisano družbo mladih fantov (Slovenci, Hrvatje, Furlani in Italijani) je skušal vzgajati v duhu medsebojnega spoštovanja, strpnosti in bratske kršč. ljubezni. Skozi njegove roke je šlo okrog 300 duhovnikov. Skozi njegove roke pa je šlo tudi 300 zabojev dragocenih knjig semeniške knjižnice in škof. arhiva, ki jih je rešil med prvo svet. vojno, ko se je semenišče preselilo v Stično. Poleg ogromnega dela, ki ga je imel zlasti v tem času kot ekonom, je to njegova največja zasluga. Po prvi svet. vojni je bil v ospredju vsega narodnega, verskega in kulturnega dela na Goriškem. Bil je duhovni svetnik, odb. KTD, med ustanovitelji GMD in član njegove nadzor. odbora, član konzorcija *Goriške straže*, odb. Alojzijevejšča in Sirotišča, podpredsednik katol. Zadr. zveze in član odbora Svečencikov sv. Pavla. Bil je velik prijatelj škofa Fogarja in prof. I. Trinka. Po drugi svet. vojni sta z inž. Rustjo vplivala na Trinka in nekatere beneške duhovnike, da so izdali molitvenik za Benečane *Naše molitve* (1951). Prav tako je bila njegova pobuda, da je začel izhajati *Trinkov koledar* (1953), ki ga je podpiral do svoje smrti. Trinka je tudi gmotno podpiral, ko je živel v pokoju na Trčmunu. Prim. J. Kragelj, *Rutar Anton, v: PSBL*, zv. 3, 249–250.

⁹⁰ ŽA, *Krstna knjiga* št. 16, od 1. januarja 1907 do 25. oktobra 1912.

⁹¹ ŽA, *Liber confirmatorium*, št. 03, od 1899 do 1928, št. 160.

⁹² ŽA, *Status animarum*, št. 4. Tukaj je Oblesčakova vpisana pod Prešernovo ulico 9. Opravila je velikonočno dolžnost. Pod njo so vpisani njeni starši, pod njimi pa Oblesčak Silvo-Postojna, rojen 4. 1. 1954, krščen v Postojni 14. 3. 1954 in birman 31. 8. 1969. Pri prvem sv. obhajilu je bil 6. julija 1969, očitno vse v Postojni. Njegova starša sta Silvester in Silva Karamanja. V kakšnem sorodstvenem razmerju so bile te osebe z Ljudmilo, ni zabeleženo. Na listu je spodaj dodan vpis: »Ni več hiše«. Nad črto, kjer je zapisana Oblesčakova, so na istem listu, pod isto hišno številko zapisana še imena: Jenko Albert-Gorica, rojen 23. 2. 1895, učitelj v pokoju, sin Antona in Francke r. Zalokar; Voršič Marija-Kobarid, hči Mihaela in Antonije Peternel; Marijan, Vera-Marija, rojena 14. 5. 1937, krščena 27. 5. 1937. Preselili v Novo Gorico. Prim. ŽA, *Status animarum*, št. 4.

⁹³ ŽA, *Mrliška knjiga* št. 16, 03. 1. 1975, zapis pod št. 42.

⁹⁴ Karel Klinkon (Tolmin, 2. 11. 1905–Šempeter pri Gorici, 16. 1. 1996). V mašnika je bil posvečen 19. junija 1932 v Gorici. Skoraj tri desetletja je pokoj užival v domači župniji, kakor piše tudi Štrancar v svojih *Spominih*: »19. 8. 1977. Ker je tolminski rojak, želi preživeti večer svojega življenja v domačem kraju. Z njim je kot gospodinja sestra Marija, po izobrazbi učiteljica. Po svojih močeh nam bo rad pomagal, čeprav ne prevzema nobene obveznosti do župnije. Z veseljem ga sprejemamo in radi mu bomo pomagali v starosti in onemoglosti. Kljub 71 letom nima pokojnine. Stanoval bo v zgornjih prostorih župnišča.« ŽA, Anton Štrancar, *Spomini IV*, leto 1977, št. 61. Pokopan je pri sv. Urhu v Tolminu.

so se jima Marija Agata, 5. 2. 1884, Rudolf Albin, Ljudmilin oče, in Hieronim, rojen 24. 3. 1887. Brat in sestra sta umrla še kot otroka.

Rudolf in Marija r. Vogrič sta imela šest otrok. Marjan Maksimilijan je bil rojen 23. 1. 1910, Ljudmila Marija 10. 9. 1911, Silvester Hieronim 9. 9. 1912, Doroteja Agata 5. 2. 1915, Štefanija 22. 12. 1918 in Rudolf Ferdinand 22. 1. 1922 (umrl star manj kot leto dni). Njihovo hišno ime je bilo »Čiča«.⁹⁵

Pri župniku Štrancarju je bila glavna pomočnica, saj je pretipkala Kodermacevo *Kroniko* in njegov Življenjepis: I. del: otroška doba. To delo smo v glavnem uporabili za predstavitev župnika Kodermaca. Originala sicer ne hranijo v ŽA Tolmin. Obsega 102 tipkani strani. Pretipkano besedilo je enostransko. Zvezek je ovit v trde platnice s plastificirano modro folijo. Na zgornji tretjini je vdolben pozlačen avtor in naslov: *Alojzij Kodermac ŽIVLJENJEPIS*. Njegov prvi del obsega avtobiografijo od otroških let do vstopa v goriško bogoslovje jeseni 1913. Zvezek je po višini enake mere kakor *Kronika IV.*, le širši je 1 cm, torej 33,9 x 22 cm. Poleg te pretipkane verzije hranijo v ŽA Tolmin še poseben fascikel: *Alojz Kodermac Moje življenje* tipkopis, rokopis.⁹⁶

V tistih časih je bilo v taki službi potrebno zbrati kar veliko poguma, da si je Oblesčakova sploh upala sodelovati pri takem delu, zato ji gre gotovo velika zahvala. S takim delom bi lahko najmanj ostala brez službe, če ne bi imela še veliko večjih težav.

Stota obletnica začetka prve svetovne vojne je dober razlog, da pogledamo nazaj v ta čas trpljenja. V spremni študiji smo na kratko predstavili nekoliko širše obdobje in osebnosti, ki so ta čas najbolj oblikovale. Sama *Kronika* je sicer obširnejša, v tej izdaji pa smo povzeli čas od 1914 do 1921. To je obdobje od začetka vojne, začetka zahodne fronte 1915, tukaj še posebej soške fronte, ki je močno zaznamovala ljudi, kraje in zgodovino vse do danes. *Kronika* se sicer najbolj dotika župnijskega življenja v župniji Tolmin in delno okolici, dotakne pa se tudi drugih problemov, kot so begunci, sosednje župnije, oglejske bazilike, bogoslovno semenišče v Gorici in sam potek fronte. *Kronika* še ni bila izdana v celoti, niti po delih, razen v krajših odsekih v razni literaturi kot vir. V tej izdaji je prvič objavljena za vsa leta vojne v celoti. Dodali smo tudi *Dodatek h župnijski kroniki*, ki tudi govori o teh časih. Tako upamo, da bo to majhen doprinos k večjemu razumevanju tedanjih težkih razmer vojnega časa.

⁹⁵ ŽA, *Status animarum comunalis Tolmin*, št. 54.

⁹⁶ V fasciklu je poleg dveh izvodov pretipkanega prvega dela Življenjepisa tudi fotokopiran III. (1921–1944) in V. del (1962–1979) njegovih *Spominov* v dveh izvodih. Vmesni del za čas po vojni do njegove upokojitve manjka.

POVZETEK

Stota obletnica prve svetovne vojne je odlična priložnost, da pogledamo v ta čas preko različnih virov in da spet odkrijemo zgodovinske trenutke. Tolminska župnijska kronika je lahko tak dodatek k poglobljenemu razumevanju tega časa in dogajanja. Kroniko je pisal duhovnik Alojzij Kodermac, ki je bil v Tolminu kaplan. Župnik in kanonik msgr. Ivan Rojec ni pisal Kronike. Prav zaradi pomembnosti dogodkov je tolminski župnik Anton Štrancar želel, da se dogodki v župniji popišejo. Naprosil je nekdanjega kaplana in kasnejšega volčanskega župnika, da zapiše, kaj se je dogajalo na območju tolminske župnije. Tako je nastala Kronika v več zvezkih. Ta vir še ni bil posebej izdan, nanj pa so se že sklicevali različni avtorji. Prav zato smo izbrali to kroniko in se omejili na čas od 1914, ko je izbruhnila prva svetovna vojna, do začetka leta 1922, ko so bile tudi v Tolminu volitve za novega župana. Tako smo želeli zajeti čas, ko na soškem bojišču še ni bilo fronte, pa tudi čas po vojni, ko so se na porušene domačije vračali begunci in se je počasi pripravljala aneksijska slovesnost, počasi pa se je začel stopnjevati tudi italijanski pritisk na slovenski življenj.

Kroniko smo opremili s tekstno-kritičnim aparatom, predvsem pri vsebini, kjer je bil kakšen dogodek samo omenjen, pa ni bil širše razložen in je današnjemu bralcu težje razumljiv. V opombah so dodani še biografski podatki za večino oseb, za katere smo podatke uspeli najti. Nekatere bolj pomembne osebe, npr. avtor Alojzij Kodermac, župnik Ivan Rojec, nadškof Frančišek B. Sedej, duhovnik Simon Gregorčič in škof Anton Mahnič, ki so v Kroniki posebej omenjeni in izpostavljeni zaradi zgodovinske pomembnosti, pa so posebej predstavljeni v spremni študiji. Predstavljene so osebe, ki so povezane s Kroniko, npr. prepisovalka Kronike, avtor ipd. V njej smo tudi nekoliko pregledali in predstavili dogajanje konec 19. in na začetku 20. stol. na Primorskem, predvsem na Goriškem.

Kronika se sicer osredotoča predvsem na tolminsko župnijo, včasih pa avtor povzema še druga dogajanja v svetovnem merilu, npr. smrt papeža. Tudi te dogodke smo nekoliko osvetlili, saj jih avtor v Kroniki večkrat omenja samo bežno. Zelo se poglobi v problematiko beguncev, precej manj pa se ukvarja s samo soško bitko, frontnimi položaji ipd., ker to ni vsebinski del Kronike. Nekaj teh podrobnosti smo predstavili v spremni študiji in tudi med besedilom, vendar se nismo posebej poglobljali v sam potek vojne, saj je o tem narejenih veliko študij in so te razvidne iz seznama literature. Kronika je bogat dodatek k razumevanju časa, v katerem je tolminska župnija utrpela hude izgube ne le na materialnem, ampak tudi na čisto človeškem področju.

KLJUČNE BESEDE: *Župnija Tolmin, Kronika, prva svetovna vojna, Ivan Rojec (1866–1928), Alojzij Kodermac (1892–1977)*

Summary

TOLMIN PARISH CHRONICLE

The hundredth anniversary of the First World War presents an opportunity to review this period through various sources and rediscover historical moments. The Tolmin Parish Chronicle can contribute to an in-depth understanding of the time and its events. The Chronicle was written by the priest Alojzij Kodermac, who served in Tolmin as a chaplain. Tolmin's priest and canon at the time, Msgr Ivan Rojec, did not write the chronicle. Nevertheless, due to the importance of the events in the parish the later priest in Tolmin, Anton Štrancar, wanted the events of the war to be recorded. Therefore he asked the former chaplain, and later priest in Volče, to write down what happened in the area of the parish of Tolmin. Thus this Chronicle of several volumes was created. This particular source has never before been published, but it has been quoted by various authors. This was one of the reasons why we decided to discuss this chronicle here and so limited the discussion to the period from 1914, when the First World War broke out, until the beginning of 1922, when elections for the new mayor were held in Tolmin. This way we hoped to encompass the time when the Isonzo battlefield did not yet have a front and also the time after the war when fugitives were returning to their demolished homesteads and the annexation ceremony was being prepared, and also when the Slovenian population was increasingly under the Italian pressure.

The Chronicle was added a textually-critical apparatus, especially regarding entries where certain events were simply mentioned and not explained in detail, thus making it difficult for a contemporary reader to understand. The footnotes include biographies of most people mentioned in the text for whom information could be found. Some of the most important people, such as the Chronicle's author Alojzij Kodermac, the priest Ivan Rojec, Archbishop Francišek B. Sedej, the priest and poet Simon Gregorčič, and Bishop Anton Mahnič, who are specifically mentioned in the Chronicle and emphasised due to their historical importance, are represented in detail in the accompanying study. People connected to the Chronicle, e. g. its transcriber, the author etc., are also specifically introduced. This part of the article also presents events at the end of the 19th and the beginning of the 20th century in the Primorska region, particularly in Goriška.

The Chronicle is generally focused on Tolmin parish; the author only occasionally recaps events on the world stage, e. g. the Pope's death. These events were described additionally since the author frequently mentions them only fleetingly in the Chronicle. On the other hand, he is deeply immersed in the

discussion about the fugitives, and deals with the Isonzo battles, the positions on the front and the like in only a few words because these do not form the subject of the Chronicle. Some of these details are introduced in the accompanying study and also within the transcription itself, but no special emphasis was put on the course of the War (since numerous studies have been made concerning this topic and can be found among the works cited). The Chronicle is a rich addition to the understanding of the time when Tolmin parish suffered great losses not only in material but also in human terms.

KEY WORDS: *Tolmin parish, Chronicle, First World War, Ivan Rojec (1866–1928), Alojzij Kodermac (1892–1977)*